កថាមុខ

...

រឿង " ភូមិតិរច្ឆាន " បានត្រូវរៀបរៀងឡើងនៅឆ្នាំ១៩៦៤ ៦៥ ដោយអ្នកនិពន្ធ ឌឹក គាម និង ងៀក អំ ហើយបានត្រូវបោះពុម្ពផ្សាយជាសាធារណៈនៅឆ្នាំ១៩៧១ ។ រឿងនេះបានឆ្លុះបញ្ចាំងអោយឃើញទំនាស់ដ៏ស្រួចស្រាល់រវាងពលរដ្ឋកម្ពុជា ដែលរងការជិះជាន់កេងប្រវ័ញ្ចយ៉ាងខ្លាំងក្លា និង ពួកអាណានិគមបារាំង បនសក្តិភូមិ បនមន្ត្រីអាយ៉ងរបស់វា ។

ព្រឹត្តការណ៍ ១៨ មេសា ១៩២៥ របស់ប្រជាជន ឃុំក្រាំងលាវ ជាព្រឹត្តការណ៍មួយបានទាក់ទាញចិត្តអ្នកនិពន្ធក្នុងការនិពន្ធស្នាដៃនេះ ដើម្បីដាស់សតិស្មារតីប្រជាជនអោយនឹកឃើញដាប់ដាននូវប្រវត្តិយ៉ាងឈឺចាប់ខ្លោចផ្សា ដែលពួកអាណានិគមបានបង្កឡើងនាពេលនោះ ។

រឿងភូមិតិរច្ឆានពិតជាបានទាញអារម្មណ៍អ្នកអានអោយនឹកឃើញពីនឹមដែករបស់អាណានិគមបារាំងដែលសង្កត់សង្កិនប្រជាជនកម្ពុជាជិតមួយសតវត្ស ។ ទន្ទឹមនឹងនោះក៏បានបំផុសកំហឹងឈឺចាប់ដល់អ្នកអានពីទារុណកម្មដ៏សែនឃោរឃៅរបស់អាណានិគមបារាំង មកលើពលករស្លូតត្រង់កម្ពុជាយើង ។ ការតស៊ូប្រឆាំងនឹងពួកត្រួតត្រាការបង្កកំហឹងឈឺចាប់នៃជនដែលត្រូវគេជិះជាន់ ពួតផ្គុំបានជាកំលាំងភ្ញាក់រលឹកស្នេហាជាតិដ៏មោះមុតក្រោកឡើងតស៊ូរំដោះជាតិ ។

ឆ្លងកាត់បទពិសោធជូរចត់ជាច្រើននៅសម័យអាណានិគម អ្នកនិពន្ធបានពញ្ញាក់ស្មារតីប្រជាជនអោយប្រុងប្រយ័ត្នចំពោះនឹមថ្មីមួយទៀតរបស់ចក្រពត្តិអាមេរិច ដែលមានពិសពុលជាងអាណានិគមបារាំងទៅទៀត ។ អ្នកនិពន្ធបានផ្សព្វផ្សាយរឿងនេះឡើង ក្នុងពេលចក្រពត្តិអាមេរិចកំពុងដាក់នឹមត្រួតត្រាលើប្រទេសកម្ពុជាយើង ។

រឿងភូមិតិរច្ឆានបានហែកមុខពួកចោរប្លន់ទឹកដី ប្លន់សេរីភាពប្រជាជន ហើយក៏បានបកអាក្រាតមុខមាត់យ៉ាងអាសោចរបស់បនអាយ៉ងនៃពួកបំរើបារាំង ដែលមិនគ្រាន់តែធ្វើតាមខ្សែញាក់របស់ចៅហ្វាយប៉ុណ្ណោះទេ ថែមទាំងធ្វើអោយបានលើសទៀត ដើម្បីផ្គាប់ផ្គុនចៅហ្វាយ ហើយក្លាយខ្លួនជាឧបករណ៍ជិះជាន់ដាច់ថ្លៃនៃពួកឈ្លានពាន ។ អំពើជិះជាន់សង្កត់សង្កិនដ៏ឃោរឃៅរបស់អាណានិគមបារាំងមកលើប្រជាជនកម្ពុជាទាំងមូល ជាពិសេសរបស់បារាំងស

« រ៉េស៊ីដង់បារាំងប្រចាំខេត្តកំពង់ឆ្នាំង » មកលើអ្នកភូមិក្រាំងលាវ បានបណ្ដាលអោយមានប្រតិកម្មពីសំណាក់មហាជន ពលករ ដែលបានក្រោកឈរឡើងវាយបកទៅលើពួកវាវិញយ៉ាងខ្លាំងក្លា ។

សកម្មភាពក្រោកឈរតស៊ូរបស់អ្នកភូមិក្រាំងលាវ ជាចលនាស្នេហាជាតិដ៏ក្ដៅគគុក ដែលជាទុនដ៏សំខាន់មួយរួមចំណែកដល់ចលនាបដិវត្តអធម សំរេចបានជោគជ័យជាបន្តបន្ទាប់មក ពិសោធក្នុងរឿង ភូមិតិរច្ឆាន ដែលកុលបុត្រកម្ពុជា ត្រូវចងចាំជានិច្ចកាល គឺភាពតក់ក្រហល់ និង មោទនភាពហួសហេតុលើជ័យជំនះ (វាយបារដេសងាប់ មានសន្ទុះចិត្តចង់កំទេចបារាំងនៅបន្ទាយកំពង់ឆ្នាំងទៀត ដោយមិនគិតទៅដល់យុទ្ធវិធី ដើម្បីសំរេចយុទ្ធសាស្ត្ររបស់ខ្លួន) ។ ដូចនេះ យើងសង្កេតឃើញថា រាល់ជ័យជំនះកន្លងមក ពុំអាចស្ថិតស្ថេរទេព្រោះគ្មានមាគ៌ាបក្សដឹកនាំ ។

យោលលើខ្លឹមសាររឿងភូមិតិរច្ឆានបិតនៅក្នុងប្រភេទអក្សរសិល្ប៍គតិនិយមរិះគន់ ដែលលើកឡើងត្រឹមចលនាតស៊ូរំដោះជាតិ មិនទាន់ដល់រំដោះវណ្ណៈទេ ។ នេះជាក្រិត្យក្រមនៃបដិវត្តន៍សង្គម ក្នុងករណីប្រទេសជាតិរងការត្រួតត្រាពីពួកអាណានិគម ។

គណៈកម្មការអក្សរសិល្ប៍ រង់ចាំទទួលមតិរិះគន់ស្ថាបនារបស់មិត្តអ្នកអាន ដើម្បីអោយការសិក្សារឿង « ភូមិតិរច្ឆាន » កាន់តែផ្ដល់សារប្រយោជន៍សំខាន់ៗ ដល់សង្គមថ្មីរបស់យើង ។

ភ្នំពេញ, ថ្ងៃទី ១០ មិនា ១៩៨៤

គណៈកម្មការអក្សរសិល្ប៍ និង ភាសា

ភូមិតិរច្ឆាន ៖ ដើមសេចក្ដី

រឿង « ភូមិតិរច្ឆាន » « ព្រឹត្តិការណ៍ ១៨ មេសា » ពុំមែនជារឿងយល់សប្តិរបស់អ្នកនិពន្ធទេ ប៉ុន្តែគឺជារឿងពិតនៅដើមសតវត្សទី ២០ នេះ ។

« ព្រឹត្តិការណ៍ ១៨ មេសា » នឹងបង្ហាញលោកអ្នកអានជ្រាប អំពីចលនាបាតុកម្មមួយប្រឆាំងទល់នឹងអាណានិគមនិយមបារាំងសែស នៅឆ្នាំ ១៩២៥ ។ ចលនានេះមានសភាពឃោរឃៅ គួរអោយរំភើបក្រៃលែង ដែលបានផ្ទុះឡើងពីចំនោមកសិករខ្មែរដ៏សុទ្ធសាធ នៅភូមិក្រាំងលាវ ស្រុករលាប្អៀរ ខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ក្រោមការដឹកនាំរបស់អ្នកក្លាហានពីរនាក់ គឺ ឈ្មោះ ជួន ១ និង ឈ្មោះ នៅ ១ ដែលមានដើមកំណើតនិងទីលំនៅ នៅភូមិបន្ទាយអំពិល ឃុំព្រៃខ្មែរ ស្រុករលាប្អៀរ ខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ។ ពួកបាតុករបានសំលាប់លោកបារាំងម្នាក់ឈ្មោះ បារដេស ដែលធ្វើជារ៉េស៊ីដង់ នៅខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ហើយនិងអ្នកបកប្រែភាសាម្នាក់ទៀតឈ្មោះ សួន ព្រមទាំងទាហានរក្សាស្រុកម្នាក់ឈ្មោះ ឡាច ដែលបានទៅតាមបារាំងនៅពេលនោះ ។

ពិតមែនតែអ្នកសិក្សាខ្មែរភាគច្រើន មិនសូវបានដឹង លឺ ព្រឹត្តិការណ៍នេះ ប៉ុន្តែបើតាមយោបល់ផ្ទាល់យើងខ្ញុំ ។ យល់ថា រឿងដែលយើងខ្ញុំបានសរសេរជំរាបនៅទំព័រខាងមុខនេះ វាត់ទុកថាជាព្រឹត្តិការណ៍ដ៏ធំមួយនៅក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រជាតិយើង ។ ហើយព្រឹត្តិការណ៍នៅថ្ងៃ ១៨ មេសា ១៩២៥ ក៏បានពន្យល់ទុកនូវអនុស្សាវរីយ៍ដ៏ជូរចត់មួយដែរ ដល់អ្នកស្រុកក្រាំងលាវ ។

ចាស់ទុំនៅភូមិក្រាំងលាវសព្វថ្ងៃ ដែលមានអាយុ ៦០ ឆ្នាំឡើងទៅ គាត់នៅមិនទាន់ភ្លេច ព្រឹត្តិការណ៍ថ្ងៃ ១៨ មេសានេះ នៅឡើយទេ ។ កាលណាគាត់នឹកឃើញដល់រឿងនេះគាត់ហាក់ដូចជាចង់ញញឹមផង ចង់យំមិនចេញទឹកភ្នែកផង ៖

១– គាត់ញញឹម ព្រោះគាត់យល់ថា មហាបាតុកម្មរបស់ប្រជាកសិករនៅក្រាំងលាវនាថ្ងៃទី ១៨ មេសា ១៩០៥ នោះ គឺជាចំលើយដ៏សមរម្យមួយចំពោះរាជការអាណាព្យាបាលបារាំងសម័យនោះឯង ដែលបានចងក្រៀកកូនខ្មែរ នៅក្រោមនឹមដែករបស់ខ្លួន អស់រយៈ

ពេលជិតកន្លះសតវត្សមកហើយ ។ ជាពិសេសខ្មោចលោកធំបារាំង ដែលស្លាប់នៅភូមិក្រាំងលាវ ក្នុងថ្ងៃ ១៨ មេសា ១៩២៥ គឺស្លាប់នៅចំពោះមុខអ្នកទោសខ្មែររាប់រយនាក់ ដែលជើងទាំងពីរជាប់ខ្នោះឃ្នាងយ៉ាងរសោករង្វើយអត់បាយក្រហាយទឹក ដោយសារតែគ្មានប្រាក់បង់ពន្ធដារជូនលោកធំ ។

២– គាត់យំមិនចេញទឹកភ្នែក ព្រោះគាត់នឹកឃើញដល់អំពើសងសឹក យ៉ាងអមនុស្សធម៌របស់បារាំងទៅលើបណ្ដារាស្ត្រ ភូមិក្រាំងលាវ ដែលឥតវិញ្ញាណសោះនោះ ដោយបានចាត់ទាហានអោយដេញចាប់អ្នកស្រុកក្រាំងលាវទាំងប្រុសទាំងស្រី ធ្វើកោលាហលគ្រលប្រលល់អស់ ១ ស្រុក រួចចងគំរៀបគ្នាជាជួរ យកមកស្ងួតចំណើយនៅទីក្រុងកំពង់ឆ្នាំង បង្អត់បាយទឹកយ៉ាងវេទនា រួចកន្លងមកមិនដល់ ១០ ថ្ងៃផង ស្រាប់តែមានចេញប្រកាសមួយ ចុះថ្ងៃទី ២៧ មេសា ១៩២៥ បង្គាប់អោយហៅឈ្មោះ ភូមិក្រាំងលាវថា " ភូមិតិរច្ឆាន " ព្រោះគេបានសន្មតពួកបាតុករថា ជាសត្វតិរច្ឆាន មិនស្គាល់ខុសត្រូវ ហ៊ានសំលាប់លោកធំជាធំ ៖

" ភូមិតិរច្ឆាន " គឺជាចំណងជើងដល់អ្នកស្រុកក្រាំងលាវ បន្ទាប់ពីបានសំលាប់បារាំងម្នាក់នោះមក ។ " ភូមិតិរច្ឆាន " គឺជាកេរមរតករបស់អាណានិគមនិយមបារាំងសែស បន្ទាប់ពីបានចូលមកទឹមកប្រជាជនខ្មែរ នៅចុងសតវត្សទី ១៩ ។ ប៉ុន្តែបើតាមយោបល់យើងខ្ញុំបានយល់ថា " ភូមិតិរច្ឆាន " គឺជាភូមិតិរច្ឆានជាចំពុះ ដែលសត្វតិរច្ឆាននៅក្នុងភូមិនេះបានរិតរំពើបរះពីក្រោមនឹមដែក ដើម្បីទាមទារនូវអ្វីមួយដែលមនុស្សលោកត្រូវការចាំបាច់គ្រប់ៗគ្នា ប្រយោជន៍អោយបានរស់នៅសមរម្យនិងពេញលក្ខណៈជាមនុស្សឡើងវិញ ។

មុននឹងរាយរាប់អោយបានពិស្ដារនូវព្រឹត្តិការណ៍ ១៨ មេសា ១៩២៥ អ្នកនិពន្ធសូមបញ្ជាក់ជូនលោកអ្នកអានថា រឿងនេះយើងខ្ញុំបានទាំងពីរនាក់បំរុងរៀបរៀងបោះពុម្ពផ្សាយតាំងពីឆ្នាំ ១៩៦៨-៦៩ ម៉្លេះ ប៉ុន្តែដែលនៅតៀងទើរហូតមកដល់ថ្ងៃនេះ ដោយសារមូលហេតុ ២ យ៉ាង ៖ ទីមួយ គឺកាលៈទេសៈនោះ របបផ្ដាច់ការខ្មែរយើងមានឥទ្ធិពលមួយថ្ងៃបន្តិចៗ ធ្វើអោយអ្នកនិពន្ធមានការរារែកក្នុងចិត្តខ្លះព្រោះរឿងនេះ ថ្វីត្បិតតែជារឿងរវាងអ្នកស្រុកក្រាំងលាវនឹងជាតិបារាំងម្នាក់ (រឺអ្នកតំណាងបារាំងម្នាក់) ប៉ុន្តែវាមានទាក់ទងមួយភាគតូចដល់ស្ដេចខ្មែរផង គឺព្រះរាជប្រកាសចុះថ្ងៃទី ២៧ មេសា ១៩២៥ ដែលបង្គាប់អោយហៅឈ្មោះភូមិក្រាំងលាវថា " ភូមិតិរច្ឆាន " ។ ទីពីរទៀត គឺចង់ទុកពេលស្រាវជ្រាវស៊ើបសួររឿងនេះអោយបានពិស្ដារសិន តែនៅតែរកមិនបានឆ្លួនល្មមនឹងចិត្ត ។

ដើម្បីនឹងធ្វើការនេះ អោយបានទាប់ ហើយបានសព្វគ្រប់បន្តិចនោះយើងខ្ញុំបានចែកគ្នាជួរខ្លះ ៖

– ម្នាក់ស្រាវជ្រាវប្រមែប្រមូលឯកសារ ដែលមានជាលាយលក្ខណ៍អក្សរ ។

– ម្នាក់ទៅស៊ើបសួរប្រមូលយកយោបល់អ្នកស្រុក ដែលនៅចាំ ហើយមានអ្នកស្រុកខ្លះនៅរស់ដល់សព្វថ្ងៃ ហើយបានប្រល្លួកនៅពេលនោះថែមទៀតផង ។

ចំពោះទទី ១ ខាងលើនេះ ខ្ញុំបានយល់ខុសទទេ ព្រោះដល់ពិនិត្យសាជាថ្មីនូវសេចក្ដីក្នុងព្រះរាជប្រកាសនោះទៅ ទើបយល់ច្បាស់ថា ក្នុងថ្ងៃទី ២៣ មេសា ១៩២៥ ដែលជាថ្ងៃប្រជុំសេនាបតីខ្មែរ គឺមានលោករ៉េស៊ីដង់សុប៉េរីយ៉េរបារាំងជុំចំផងដែរ គឺលោក រ៉េស៊ីដង់សុប៉េរីយ៉េរបូដូវាំង ជាប្រធាននៃអង្គជំនុំ ឯស្ដេចខ្មែរគ្រាន់តែជាអ្នកស៊ីញ៉េលើព្រះរាជប្រកាសនោះ ។ បានសេចក្ដីថា រឿងដែលតំរូវអោយហៅឈ្មោះក្រាំងលាវថា " ភូមិតិរច្ឆាន " នោះ គឺដើមគំនិតមកពីបារាំងដដែល ។ លោកអ្នកនឹងបានឃើញនូវព្រះរាជប្រកាសនោះនៅទំព័រខាងមុខទៀត ។

មួយវិញទៀត សូមបញ្ជាកថា ក្រៅពីឯកសារយ៉ាងតិចដែលទំសន្សំបានមកនេះ យើងខ្ញុំបានស៊ើបសួរចាស់ៗ ដែលធ្លាប់បានដឹងលឺរឿងនេះខ្លះ ហើយអស់លោកខ្លះទៀតបានទាំងចូលរួមក្នុងមហាបាតុកម្ម ថ្ងៃ ១៨ មេសា នោះថែមទៀតផង ។

រីឯនាមអស់លោកដែលបានជួយផ្ដល់ឯកសារជាលាយលក្ខណ៍អក្សរ និងជំនាលប្រាប់ផ្ទាល់មាត់ មានជូចតទៅ ៖

១– សម្ដេចព្រះសង្ឃរាជ ជួន ណាត មានព្រះរាជបន្ទូលនូវចំនុចខ្លះៗប្រាប់ខ្ញុំ ហើយបានទាំងមានព្រះរាជបន្ទូលថា អោយចងក្រងជាសៀវភៅឡើង កុំអោយបាត់រឿងនេះ ។

២– ព្រះតេជគុណ ស៊ូ សុគន្ធ គង់នៅវត្តព្រះខ្វារ សង្កាត់ពង្រ ស្រុករលាប្អៀរ កំពង់ឆ្នាំង ។ អាស្រ័យដោយឯកសារព្រះថេរៈអង្គនេះ ទើបខ្ញុំបានមានពន្លឺច្រើនក្នុងការសរសេររឿងនេះ ។

៣– លោក កិន សង់អ៊ុម ធ្វើការនៅសាលាក្រុងភ្នំពេញ ។

៤ – លោក ងិក ឌុន ធ្វើការនៅក្រុមហ៊ុនចំការកៅស៊ូ ចំការអណ្ដូង ។

លោកទាំងពីរនេះ បានជួយខ្ញុំខ្លាំងជាទីបំផុត ក្នុងការរកឯកសារ និងជួយស៊ើបសួរពត៌មានគ្រប់ចំនុចសំខាន់ ៗ ។

៥ – លោក តាំ ឃុត នៅភូមិ ពង្រ ឃុំពង្រ (នៅរស់) ។

៦ – លោក តា ប៉ុល នៅភូមិបាក់គឡាន ឃុំពង្រ (នៅរស់) ។ លោកតា ប៉ុល ពេលនោះត្រូវពួកបាតុករ វាយក្បាលគាត់ត្រូវមួយដំបងយ៉ាងធំនិហូរឈាមរហាម ។ ប៉ុន្តែជាការវាយដោយអចេតនាទេ ព្រោះបាវាំងហក់រត់គេចតាមបង្អួចមកដី ហើយពួកបាតុករយារដំបងវាយបាវាំងស្រាប់តែដំបងនោះផ្ទាតមកត្រូវក្បាលគាត់តែម្ដង ។

៧– លោក តា ទីវ ផ្លឹង នៅភូមិព្រៃសំពៅ ឃុំប្រស្នឹប ស្រុកបរិបូណ៌ កំពង់ឆ្នាំងពីដើមនៅភូមិពង្រដែរ (នៅរស់) ។

ឯកសារដែលជាលាយលក្ខណ៍អក្សរមានបោះពុម្ពផ្សាយហើយដែលយើងយកមកសរសេរគឺ៖

1— L'Affaire Bardez. Requisitoire de M. l'Avocat Général de Kersaint Gilly, Imprimerie Nouvelle Albert Portail 1926.

2— L'Affaire Bardez, Requisitoire du Ministère Public . . . Plaidoiries de M. Lortat-Jacob, de M. Dufond . . . et de M. Gallet, Imprimerie du Centre, Saigon 1926.

៣ – ព្រះរាជពង្សាវតារសរសេរដៃ

៤ – ព្រះរាជប្រកាសថ្ងៃទី ២៧ មេសា ១៩២៥

៥ – រាជកិច្ចរាជការ ឆ្នាំ ១៩២៥ - ២៦

៦— Situation Générale du Protectorat du Cambodge de Novembre 1914 à Janvier 1920 et . . .

៧– ច្បាប់លៀកថ្មី ក្រមឌុំយ

ដើម្បីជួយបន្ធូរបរិយាកាសលោកអ្នកអាន អោយបានសប្បាយរីករាយ យើងខ្ញុំសូមអញ្ជើញលោកអ្នក ទាំងអានរឿង "ភូមិតិរច្ឆាន រឺ ព្រឹត្តិការណ៍ ១៨ មេសា" តាមបែបប្រលោមលោកដូចតទៅនេះ ៖

ខណ្ឌទីមួយ

ភូមិសាស្ត្រខេត្តកំពង់ឆ្នាំងសង្ខេប

ជាបឋម រឿងរ៉ាវដែលកើតឡើងនៅខេត្តកំពង់ឆ្នាំង នៅខេត្តដទៃទៀតក៏មានចលាចលដូចតែគ្នា គ្រាន់តែតិចនិងច្រើន តែខេត្តកំពង់ឆ្នាំងច្រើនជាងគេ ដូចនេះមុននឹងចូលទៅក្នុងសាច់រឿងអ្នកនិពន្ធសូមជំរាបលោកអ្នកអាន អោយបើកទំព័រភូមិសាស្ត្រមើលខេត្តកំពង់ឆ្នាំងបន្តិចសិន ដើម្បីអោយស្គាល់ជីវភាពរស់នៅរបស់បណ្ដាជននៅក្នុងខេត្តនិងទំហំខេត្តនេះ ៗ

នៅឆ្នាំ ១៩២៤ ខេត្តកំពង់ឆ្នាំង មានស្រុកតែ ៥ ទេ ហើយនៅក្នុងស្រុកទាំង ៥ នេះ មានប្រជារាស្ត្រចំនួន ១២០ ០០០ នាក់ ។ បណ្ដាស្រុកទាំង ៥ នេះ រលាប្អៀរក៏ជាស្រុកមួយដែរក្នុងខេត្តកំពង់ឆ្នាំងដែលចែកចេញជាសង្កាត់ ១ ។ ក្រាំងលាវនៅក្នុងស្រុករលាប្អៀរ មានភូមិ ១៤ ហើយមានប្រជារាស្ត្រនៅក្នុងនេះចំនួន ១.៨១១ ។

តាំងពីដើមរហូតមកទល់បច្ចុប្បន្នកាលនេះ អ្នកស្រុកកំពង់ឆ្នាំងច្រើនប្រកបមុខរបរកសិកម្ម គឺធ្វើស្រែបន្តិចបន្តួចល្មមទុកសំរាប់បរិភោគបានត្រឹមមួយឆ្នាំ ៗ នៅក្នុងគ្រួសារនីមួយ ៗ ប៉ុណ្ណោះ ដោយសារដីធ្លី មិនសូវមានជីជាតិ ។ ដើម្បីរកប្រាក់សំរាប់ផ្គត់ផ្គង់ខាងសំលៀកបំពាក់ - ម្ហូប អាហារ ការចាយវាយផ្សេង ៗ និងទុកសំរាប់បង់ពន្ធជូនរាជការនោះ នៅតំបន់ខ្លះ សមាជិកគ្រួសារនីមួយ ៗ បានចែកការគ្នាធ្វើ គឺស្រី ៗ ត្បាញល្អី - កញ្ច្រូង ចង្អេរ ។ ល ។ ឯប្រុស ៗ ឡើងត្នោតធ្វើស្ករ ។ នៅតំបន់ខ្លះអ្នកស្រុកប្រកបរបរអាជីវកម្មខាងធ្វើឆ្នាំង - ក្អមជាដើម ។ ចំនែកអ្នកស្រុកដែលរស់នៅតាមមាត់ទន្លេច្រើនរកស៊ីដាំឈូក និងផ្ទឹកដែលមានគ្រាប់ធំ ៗ ដើម្បីយកគ្រាប់ហាលច្រកបាវថ្លឹងលក់ អ្នកខ្លះទៀតចូលចិត្តប្រកបរបរនេសាទ ។

បណ្ដាជនដែលរស់នៅតាមមាត់ទន្លេសាប ច្រើនមានជីវភាពធូរធារមធ្យម ព្រោះមុខរបររបស់គេ តែងសមប្រកបជាធម្មតារៀងរាល់ឆ្នាំ ដោយសារអត្ថប្រយោជន៍នៃទឹកទន្លេ (ជន់រីស្រក តាមរដូវដែលអាចអោយអ្នកស្រុកដាំដំណាំ បានផលមិនសូវខុស) ។

រីឯអ្នកស្រុកដែលរស់នៅក្នុងភូមិភាគឆ្ងាយពីទន្លេ ហើយដែលពឹងផ្អែកតែទៅលើទឹកភ្លៀងនោះច្រើនមានជីវភាពមិនធឹងធន គឺជួនកាលតឹង ជួនកាលធូរ ស្រេចហើយតែទេវតាដាក់ទានទឹកភ្លៀងអោយ រឺ មិនដាក់អោយប៉ុណ្ណោះ ។

វគ្គទីពីរ

តំនែងបូដ្វាំង

មន្ត្រីបារាំងធំ ៗ ដែលមកនៅត្រួតត្រាស្រុកខ្មែរ ខ្លះបាននៅយូរ ខ្លះមកនៅបានមិនដល់មួយឆ្នាំផង ក៏ត្រូវរដ្ឋាភិបាលរបស់ខ្លួនហៅត្រលប់ទៅប្រទេសរបស់ខ្លួនវិញ ហើយមានបារាំងខ្លះទៀតត្រូវវិលទៅប្រទេសបារាំងវិញ ដោយរដ្ឋការបង្ខំអោយទៅវិញ ព្រោះមានការចោទចាប់ លោករេស៊ីដង់(1) ស៊ុបេរីយើរម៉ូត្រេ ដែលមកឈរនៅស្រុកខ្មែរត្រូវរដ្ឋការបារាំងផ្លាស់ចេញពីស្រុកខ្មែរទៅនៅថ្ងៃទី ២៦ មីនា ១៩១៤ ។ ក្នុងពេលដែលលោកម៉ូត្រេផ្លាស់ចេញទៅនេះ ទើបរដ្ឋការបារាំងតែងតាំងលោកឡឺក្រាលេនកាន់តំនែងស្តីទីជា រេស៊ីដង់ស៊ុបេរីយើរបណ្តោះអាសន្នសិនរហូតមកដល់ថ្ងៃទី ២១ តុលា ១៩១៤ ។

ពេលនោះស្រុកខ្មែរ មានការទាក់ទងខាងពាណិជ្ជកម្មនិងនយោបាយជាមួយប្រទេសបារាំង ឯប្រទេសបារាំងវិញពេលនោះក៏ត្រូវប្រទេសអាឡឺម៉ង់ប៉ង់ និងចូលលុករាតត្បាត ក្នុងគោល

(1) "រេស៊ីដង់" ជាពាក្យបារាំងទេ ដែលបានន័យថា អ្នកតំនាង ។ ប៉ុន្តែបានជាអ្នកនិពន្ធសុខចិត្តយកពាក្យនេះមកប្រើក្នុងសៀវភៅនេះ ជំនួសពាក្យថា "អ្នកតំនាង" ព្រោះសម័យនោះគេច្រើនស្គាល់ពាក្យរេស៊ីដង់ គ្រប់គ្នាអស់ទៅហើយ ។ ហេតុនេះសូមលោកអ្នកអានមេត្តាអភ័យទោស ។

បំនង ធ្វើអោយប្រទេសបារាំងសាបសូន្យ ។ អាស្រ័យហេតុភព្វសំនាងត្រូវធ្លាក់មកលើលោកបូដ្វាំង ដោយរដ្ឋការបារាំងតែងតាំងលោកអោយធ្វើជារេស៊ីដង់ស៊ុបេរីយើរ ប្រចាំប្រទេសកម្ពុជាចាប់ពីថ្ងៃទី ២២ តុលា ១៩១៤ ។

លោកបូដ្វាំង កាន់តំនែងជារេស៊ីដង់ស៊ុបេរីយើរ នៅស្រុកខ្មែរបានតែពីរឆ្នាំ ប្រទេសបារាំងមានចំបាំងជាមួយប្រទេសអាឡឺម៉ង់ កាន់តែខ្លាំងឡើង ។ ដើម្បីទប់ទល់នឹងទ័ពអាឡឺម៉ង់ ប្រទេសបារាំងត្រូវកេណ្ឌទ័ពបន្ថែមទៀត ។ ប្រទេសបារាំងបានកេណ្ឌទ័ពពីប្រទេសនៅក្នុងអាណានិគម និង អាណាព្យាបាលទាំងអស់ អោយទៅជួយស្លាប់ជួសបារាំង ។ ប្រទេសខ្មែរដែលនៅក្នុងអាណាព្យាបាលបារាំងដែរនោះ ទោះជាមានចិត្តមិនចង់ទៅជួយបារាំងក៏ត្រូវតែទៅព្រោះបារាំងជាចៅហ្វាយទៅហើយ ។ ឯលោកបូដ្វាំង ដែលជារេស៊ីដង់ប្រចាំស្រុកខ្មែរ បានចូលទៅក្រាបបង្គំគាល់ទូលសុំ ទាហានខ្មែរខ្លះ ដើម្បីយកទៅជួយច្បាំងប្រទេសបារាំង ។ ដើម្បីជានុយទាក់ចិត្តកូនខ្មែរ ពេលនោះ លោកបូដ្វាំងបានប្រកាសប្រាប់ខ្មែរដែលស្ម័គ្រចិត្តចូលទៅបំរើក្នុងកងទ័ពបារាំងថា បើនរណាស្ម័គ្រចិត្តធ្វើទាហានបារាំង ត្រូវបានប្រាក់ខែ ៥០ រៀលក្នុងមួយខែ ។ ដល់ត្រលប់មកស្រុកខ្មែរវិញ បើប្រទេសបារាំងច្បាំងឈ្នះអាឡឺម៉ង់ នឹងទំរកការអោយធ្វើគ្រប់ ៗ គ្នាតាមសមត្ថភាពរបស់ខ្លួន ។ ពេលនោះមានខ្មែរជាច្រើនស្ម័គ្រចិត្តទៅជួយច្បាំង ចៅហ្វាយបារាំង ។ បារាំងរើសទាហានបានល្មមគ្រប់ចំនួនហើយ នាយទាហានស្ម័គ្រចិត្តទៅនៅក្នុងវត្តព្រះវិហារ ព្រះកែវមរកត ហើយនិងហាត់រៀបយុទ្ធសាស្ត្រខ្លះផង ។ ទាហានទាំងនោះមានចិត្តក្លាហានណាស់ រហូតដល់លែងដឹងស្គាល់ទំនៀមទំលាប់ខ្មែរ លែងគោរពទំនៀមខ្មែរ អ្នកខ្លះស្រែកហៅឡូឡា ធ្វើឫកតាមបារាំងអោយហើយ ព្រោះជិតបានទៅស្រុកបារាំង ។

អ្នកខ្លះហាត់រៀនដើរពីងទ្រូងអោយហើយ ដើម្បីទៅដល់ស្រុកបារាំងកុំអោយឈ្លើយពេក រីឯអ្នកខ្លះទៀតទំហាត់និយាយបារាំង ។ ទាហានជាច្រើននៅក្នុងព្រះវិហារព្រះកែវ ធ្វើអោយទីវត្តអារាមបាត់សេចក្តីស្ងប់ស្ងាត់ ។ តាមជំនឿរបស់អ្នកធ្លាប់តែជឿ ទាហានបារាំងដែលនៅក្នុងវត្តវិហារព្រះកែវមានខ្លះចុះអាចម៍ ខ្លះឈឺពោះ ខ្លះគ្រុនញាក់ញ័រ ព្រោះទាហានទាំងនោះមិនជឿវត្ថុស័ក្តិសិទ្ធិ ។ តាមការសង្កេតមើលទៅនៅពេលនោះ ទាហានដែលចុះអាចម៍រាគរុះ គ្រុនញាក់ញ័រច្រើនតែទាហានរពិលរពុលរពូច ឯទាហានដែលចេះគោរព

ស្គាល់ខុសត្រូវទំនៀមទំលាប់ខ្មែរបានសុខសប្បាយរហូតច្បាំងអាឡឺម៉ង់ឈ្នះ បានត្រឡប់មកស្រុកវិញ ។ នៅពេលដែលទាហានមានចុះរាគ ឈឺពោះជាដើមនោះ ទាល់តែមានធ្វើរៀបពិធីសូមខមាទោសវត្ថុស័ក្តិសិទ្ធិទើបទាហានទាំងនោះលែងឈឺពោះ លែងមានគ្រុនរងា ។

ទាហានខ្មែរនាំគ្នាហាត់ដើរ ហាត់តំរង់ ហាត់កាន់កាំភ្លើង រាល់ល្ងាចនៅក្នុងទីវត្តព្រះវិហារព្រះកែវ និងនៅទានមុខបរមរាជវាំងរហូតដល់ថ្ងៃទី ២១ ខែ កក្កដា ១៩១៦ ទើបនាំគ្នាចុះកប៉ាល់ទៅស្រុកបារាំង ។ ទាហានស្ម័គ្រចិត្តនាំគ្នាស្ពាយអីវ៉ាន់រណែងរណោងដើរចុះកប៉ាល់ ដោយមានញាតិមិត្តមកឈរមើលក្រៀមក្រំ អ្នកខ្លះមកឈរឲ្យពរស័ក្តិសាធុការ អ្នកខ្លះមកឈរមើលកប៉ាល់ ។ ចំនែកនារីដែលមានសង្សារត្រូវទៅដែរនោះ បានបង្ហូរទឹកភ្នែកបក់ដៃហៅសង្សារឲ្យត្រលប់មកវិញនាច់ ។ ហើយជាពិសេសលួចនិយាយនឹងអ្នកតាដងកើ " សូមលោកតាជួយមើលសង្សារកុំឲ្យបាត់មកនៅស្រុកបារាំង " ។ កប៉ាល់ផ្លុំចំពាហ៊ីយ ទាញសញ្ញាបើផង ទើបស្ទូះយន្តបាក់ទឹកធ្វើឲ្យកប៉ាល់របត់មុខទៅតាមទន្លេមេគុងឆ្ពោះទៅរកសមុទ្រ ។

លោករ៉េស៊ីដង់ស៊ុបេរីយ៉េរ បូដូរាំង មកឈរនៅស្រុកខ្មែរយូរដែរ រហូតដល់ថ្ងៃទី ២ ខែសីហា ១៩២០ ទើបរដ្ឋការបារាំងផ្លាស់លោកឲ្យទៅឈរធ្វើជា គួវែរណើរស្តុី នៅព្រៃនគរ ហើយត្រូវលោកម៉ារស៊្សែរ មកធ្វើជារេស៊ីដង់ស៊ុបេរីប្រចាំស្រុកខ្មែរវិញ ។ លោក បូដូរាំង បានឡើងធំហើយបានតំរូវឲ្យប្រជារាស្ត្រទាំងអស់នៅក្នុងចិន បង់ពន្ធដោយមិនរើសមុខ លើកលែងតែព្រះរាជា ព្រះសង្ឃ និង បារគូបុរោហិតចេញ ។ មិនតែប៉ុណ្ណោះ បូដូរាំង បានឲ្យតំឡើងពន្ធសព្វសារពើទៀតផង ។

បន្ទាប់ពីកំនែន និងការទារពន្ធតំឡើងពន្ធ នាម៉ឺនប្រជារាស្ត្រតាំងចាប់មានក្តៅចិត្តបន្តិចម្តង ៗ ជាហេតុនាំឲ្យមានកើតហេតុភេទខ្លះ ។ បារាំងធ្វើឲ្យខ្មែរក្តៅក្រហាយតាំងពីប្រជារាស្ត្រ នាម៉ឺន ព្រះសង្ឃ ដូចនេះហើយបានជានៅថ្ងៃទី ១៣ ខែ តុលា ១៩២១ វេលាយប់ នៅលើផ្ទៃអាកាស ស្រាប់តែពពកប្រមូលផ្តុំគ្នាឡើងខ្មៅ ហើយមានផ្គរផ្លេកបន្ទោរខ្ទរខ្ទន់ទាំងហាក់ដូចជាសន្មតគ្នាទុកជាមុន ។ អ្នកស្រុកភិតភ័យអោបកូនចៅ ដោយសារខ្លាចស្នូរខ្ទរ ។ នៅវេលាម៉ោង ៩ យប់ ស្រាប់តែមានផ្លេកបន្ទោរក្លាត ដូចជាគេពុះមេឃ ហើយបន្តិចមក ស្នូរស៊ើរតែក្រើកធរណី ។ មិនយូរប៉ុន្មានសំលេងពីមាត់មួយទៅមាត់មួយថា ខ្ទរ

បាញ់ចេតិយព្រះវិហារព្រះកែវមរកតខាងត្បូង ។ ហេតុភេទនេះធ្វើឲ្យប្រជារាស្ត្រ នាម៉ឺន មានចិត្តស្រពោន ព្រោះតាមជំនឿថា នឹងមានកើតចលាចល ឬ មានកើតហេតុទុរ្ភិក្សក្នុងស្រុក ។

កន្លងមកជាងមួយខែក្រោយ: នៅថ្ងៃទី ៣០ វិច្ឆិកា ១៩២១ ទើបជាងនៅក្នុងបរមរាជវាំងរៀបចំជួសជុលវិញ ដោយមានឧកញ៉ាទេពនិមិត្តបាងហាង បាក់ ជាមេជាងបានរៀបចំជួសជុលព្រះចេតិយនោះវិញ ។

នៅក្នុងអំណាចរបស់លោក បូដូរាំង ប្រជារាស្ត្រខ្មែរមានការអាក់អន់ស្រពន់ចិត្តច្រើនណាស់រហូតដល់ទៅមានការកាប់សំលាប់បារាំងខ្លះតែបារាំងមិនមែនថាខ្មែរល្អទេ គឺចោទថាខ្មែរចោរប្លន់ ។ ដូចលោកគូម៉យ Comaille អភិរក្សអង្គរដែលត្រូវកម្មករសំលាប់ចោល ។

ខ្ញុំសូមជំរាបរឿងលោកគូម៉យបន្តិច នៅថ្ងៃ ២៩ មេសា ១៩១៦(1) លោកគូម៉យចេញដំណើរពីក្រុងសៀមរាបទៅអង្គរយកលុយចំនួន ៦០០៛ ដើម្បីយកលុយទៅបើកឲ្យកម្មករនៅអង្គរ ទៅដល់បានពាក់កណ្តាលផ្លូវ ពួកកម្មករបានស្ទាក់ចាប់វាយសំលាប់គូម៉យចោលទៅ ព្រោះកម្មករពេលនោះ (ខ្មែរយើងតែងថា " រាវ៉ូតចិត្ត ") ទំនងគូម៉យជាមនុស្សកោងកាច មិនដឹងខុសត្រូវ ប្រើកម្មករគ្មានអាណិតអាសូរ ។ បើសិនជាលោកគូម៉យស្លូតត្រឹមត្រូវខ្មែរមិនមែនមានចិត្តហ៊ានដល់ម្ល៉េះទេ ព្រោះសម័យនោះ បារាំងមានអំណាចណាស់ តែដល់គូម៉យស្លាប់ទៅ បារាំងក្រែងថាពួកចោរមកស្ទាក់ប្លន់យកលុយ ។

ភាគទី បី

រាស្ត្របះបោរដោយការតំឡើងពន្ធ

ហ្វ្រង់ស្វា បូដូរាំង មកគ្រប់គ្រងស្រុកខ្មែរ ច្រើនតែគិតសប្បាយជាងគិតកសាងសមិទ្ធិឲ្យស្រុកខ្មែរ ។ ដើម្បីនឹងបានសប្បាយ ហើយនិងដើម្បីប្រមូលផលប្រយោជន៍យកទៅ

(1)— Assassinats de MM. Comaille et Thomas, មើល Situation Générale Protectorat du Cambodge de Novembre 1914 à Janvier 1920, page 12

ប្រទេសបារាំង ឬដូរ៉ាំង បានតំឡើងពន្ធដារជាច្រើន អ្នកស្រែចំការជាច្រើនដែលរកលុយបង់ពន្ធមិនបាន សូម្បីតែរកលុយបង់ការពន្ធមួយក៏ពិបាកដែរ ។ បារាំងមិនត្រឹមតែតំឡើងពន្ធទេ មានទាំងបង្កើតពន្ធថ្មីទៀត ដូចយ៉ាងពន្ធរទេះគោជាដើម ។ អ្នកស្រែចំការ ដែលពិបាកនឹងរកលុយបង់ពន្ធ ខ្លះរត់ទៅពួនក្នុងព្រៃ ខ្លះទៅចោលគ្រួសារមិនបានតាំងក្រោកឈរឡើងតទល់នឹងអំពើសង្កត់សង្កិនរបស់អ្នកចក្រពត្តិនិយម ។

ដូចនៅថ្ងៃទី ៧ មករា ១៩១៦[1] បណ្ដារាស្ត្រនៅមុខកំពង់ខេត្តកណ្ដាលអត់ទ្រាំនឹងការតំឡើងនេះមិនបាន ហើយផលដំណាំក៏មិនសូវបានទៀត ទើបប្រមូលគ្នាបានប្រហែលជាង ៣០០០ នាក់ លើកគ្នាចូលមកភ្នំពេញ ដើម្បីចូលមកក្រាបថ្វាយបង្គំទូលសម្ដេចជាអម្ចាស់ជីវិត នៅព្រះបរមរាជវាំង ។ ព្រះបាទសម្ដេចព្រះស៊ីសុវត្ថិ ដោយទ្រង់ជ្រាបថា មានប្រជារាស្ត្របះមិនសុខចិត្តនឹងរឿងតំឡើងពន្ធដារដូចនេះ ក៏យាងចេញមកទទួលរាស្ត្រ ។ ព្រះអង្គទតឃើញប្រជារាស្ត្រកកកុញពេញទីលានព្រះបរមរាជវាំងទើបព្រះអង្គមានបន្ទូលថា ៖

— មើលអ្នកទាំងអស់គ្នា ចូលមកកកកុញក្នុងវាំងនេះមានបំណងដូចម្ដេច សូមអោយមានអ្នកតំណាងម្នាក់ ថ្លែងមកមើល ៖

ពេលនោះ អ្នកតំណាងម្នាក់ ដែលមានវោហារសំដីរាបសា បានថ្លែងនូវញត្តិមួយថ្វាយព្រះអង្គថា ៖

សូមព្រះរាជតំកល់លើត្បូង

សូមក្រាបបង្គំទូលព្រះករុណាជាម្ចាស់ជីវិតលើត្បូង

សូមទ្រង់ជ្រាបក្រោមល្អងធូលី

ខ្ញុំព្រះបង្គំជាអាណាប្រជានុរាស្ត្រនៅមុខកំពង់ ស្រុកខ្សាច់កណ្ដាល ខេត្តកណ្ដាល សូមនាំញត្តិមកថ្វាយព្រះករុណាជាអង្គម្ចាស់ សូមទ្រង់ជ្រាប ។

(I)— Mouvement Populaire de 1915 មើល Situation Générale du Protectorat du Cambodge de Novembre 1914 à Janvier 1920 Page 10 និងព្រះរាជពង្សាវតា ក្នុងរាជ្យព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិ ។

ត្បិតចៅហ្វាយស្រុក បានទៅជិតខាងពន្ធ ក៏បណ្ដារាស្ត្រតឹងតែងណាស់ ។ ប្រជារាស្ត្ររកទទួលទានសព្វថ្ងៃគ្រាន់តែទប់ទល់ជីវិតអោយរស់ទាំងលំបាក ។ ប្រជារាស្ត្រនាំញត្តិមកថ្វាយនេះ គ្រាន់តែចង់ថ្វាយពត៌មានអោយបានជ្រាប ហើយសូមព្រះអង្គមេត្តាជួយធ្វើអន្តរាគមន៍ជាមួយរដ្ឋការបារាំង សូមបន្ធូរពន្ធដារផង ។

គួរពុំគួរ សូមទ្រង់ព្រះមេត្តាប្រោស

ហត្ថលេខា

រាស្ត្រ ៣ ០០០ នាក់នៅមុខកំពង់

ពេលប្រជារាស្ត្រថ្វាយញត្តិរួច ព្រះរាជាមានព្រះបន្ទូលតបទៅប្រជារាស្ត្រវិញថា

— ឯងរាល់គ្នាត្រលប់ទៅវិញចុះ ចាំយើងនិយាយនឹងគេអោយគេបន្ធូរបន្ថយអោយ

តាំងពីពេលនោះមក រាស្ត្រគ្រប់ខេត្តរបះនឹងរឿងពន្ធ ហើយនាំញត្តិមកថ្វាយព្រះរាជាគ្រប់ខេត្ត ។ បន្ទាប់ពីបះបោរមិនសុខចិត្តនឹងរឿងពន្ធដារនោះ មានហេតុការណ៍មួយទៀត គឺក្លាយជាកន្ទុយជាយូរថ្ងៃ ។

ខណ្ឌទីបួន

ខ្មែរជួយអរ

អ្នកសុវណ្ណ ...

ដោយការតំឡើងពន្ធសព្វសារពើ ធ្វើអោយប្រជារាស្ត្រក្រីក្ររកលុយបង់ការគ្មាន រត់ចូលព្រៃជាច្រើន ។ អ្នកដែលមានលុយបង់ហើយមិនសូវជាខ្លាចមនុស្សពាក់មួកស ប៉ុន្មានទេ នោះគេនៅតែរកបន្ទាន់ដៃដទៃទៀត ក៏អាចនិយាយប្រាប់គេបានថា ចាំថ្ងៃនេះ ថ្ងៃនោះសឹមបង់ តែបើគ្មានការមុខតែតិច[1] វៀតណាមចាប់អោយបារាំងមិនទាន់ឡើយ ។

១— ពិញវៀតណាម ក្នុងផ្ទះកណ្ដាល ស្ដេចបារំ ។ (1925 — 1945)

ក្រវិលលាវជាទីប្រជុំភូមិមួយ បរិបូណ៌ដោយប្រជាពលរដ្ឋស្មោះត្រង់ ។ អ្នកសុវណ្ណត្រលប់មកពីបាចទឹកបញ្ចូលស្រែវិញ លឺប្រពន្ធប្រាប់ថា បារាំងធ្វើសង្គ្រាមជាមួយអាល្លឺម៉ង់ឈ្នះ មានចិត្តត្រេកអរណាស់ ។ លុះលាងខ្លួនប្រាណហើយ នាំគ្នាអាស្រ័យបាយនៅក្បែរពន្លឺចង្កៀងខ្លាញ់ត្រី ។ មិនទាន់ទាំងបាយរួចផងស្រាប់តែអ្នកប៊ុតមក ហើយហៅអ្នកសុវណ្ណពីក្រៅរបងផ្ទះ ។

— អើអ្នកសុវណ្ណ ! អ្នកសុវណ្ណ !

អ្នកកុំប្រពន្ធអ្នកសុវណ្ណឈប់ស្ដាប់សំលេងហៅ ៖

— បង ! ដូចជាអ្នកប៊ុតហៅ ៖

— អើអ្នកប៊ុតមែន !

— បើអ៊ីចឹង បងទៅបើកទ្វាររបង អោយគាត់ចូលមកផង ក្រែងគាត់មានការអី

— មុខតែរឿងមេឃុំទារពន្ធទៀតហើយ ។ រឿងដីស្រែក្បែរជើងត្នោតហ្នឹងវាមិនចេះចប់មិនចេះហើយសោះ ។

អ្នកសុវណ្ណនិយាយផងដើរទៅបើកទ្វារផង ។

អ្នកប៊ុតឃើញអ្នកសុវណ្ណមកបើកទ្វាររបង ក៏ទៀតនិយាយមុនបើកទ្វាររបងទៅទៀត ។

— ម៉េចហូបបាយហើយនៅ ?

— អើកំពុងតែហូបបាយបន្តិច ៖

— គ្នាគិតថាមកពីថ្ងៃដែរ តែគ្នាឃើញនៅភូមិខាងលិច ខាងកើតចេះតែមកសួរយោបល់ពីរឿងប្រាក់ពន្ធ មានអ្នកខ្លះមិនទាន់ទាំងមានលុយបង់កាតផង ។

— កុំទៅគិតច្រើនពេក ចូលមកទៅបាយទាំងអស់គ្នា ហើយសឹមគិតរឿងហ្នឹងទៀត ។

ទាំងពីរនាក់នាំគ្នាចូលទៅក្នុងផ្ទះ ។ ពេលបាយរួចអ្នកសុវណ្ណប្រាប់ទៅភរិយា ។

— អូនអើ អ្នកប៊ុតមកបបួលបងទៅភ្នំពេញ ស្អែកហ្នឹងណា !

— ទៅម៉េចកើត ! តែបង និងអ្នកប៊ុតមិននៅ តើអ្នកភូមិយើងទៅពិគ្រោះកិច្ចការជាមួយនរណា ?

— បងទៅមិនយូរទេ ! បងចង់ទៅមើលប្អូនសាត តើវាបានត្រលប់មកស្រុកវិញទេ ៖

— មែនហើយគុំ ! គ្នាមកបបួលសុវណ្ណទៅសួរមើលក្រែងបានមកស្រុកវិញ ព្រោះអឺអាល្លឺម៉ង់ចាញ់បារាំងហើយ ។

— អើបើទៅរឿងនេះ ក៏ទៅចុះ តែកុំភ្លេចដាក់កាតទៅអោយសោះ ព្រោះប៉ូលីសតែកកាតណាស់ ។

សុខចិត្តគ្នាហើយ ម៉ោង ៥ អ្នកប៊ុត អ្នកសុវណ្ណ នាំគ្នាចេញពីភូមិក្រវិលលាវទៅកំពង់ឆ្នាំងហើយទើបធ្វើដំណើរទៅភ្នំពេញទៀត ។ មកដល់ភ្នំពេញ សំលេងនិយាយពីមាត់មួយទៅមាត់មួយថាបារាំងឲ្យវ៉ងមានជ័យជំនះលើអាល្លឺម៉ង់ ។ នេះជាលើកទីពីរ ដែលអ្នកសុវណ្ណ និងអ្នកប៊ុតមកកាន់ទីក្រុងភ្នំពេញ ហើយគេធ្លាប់ស្គាល់កន្លែងដែលប្អូនសាត និងប្អូនឡេញនៅហាត់ទាហានបារាំង មុនចេញដំណើរទៅស្រុកបារាំង ។ អ្នកសុវណ្ណដើរមកដល់មុខវាំង "គឺនៅថ្ងៃទី ៦៦ វិច្ឆិកា ១៩១៨" វេលាម៉ោង ៥ ល្ងាច ឃើញមានព្រះសង្ឃជាច្រើន ទើបអ្នកដំណើរពីក្រវិលលាវ សួរអ្នកឈរជិតនោះថា ៖

— លោកពូ ! លោកនិមន្តចូលវាំងថ្ងៃនេះអីក៏ច្រើនម្ល៉េះ ?

— ថ្ងៃនេះលោករ៉េស៊ីដង់ស៊ុបេរីយើរ បូជាវាំង មកនិមន្តព្រះសង្ឃ ៥០០ អង្គសូត្រធម៌ ហើយនិងមានធម្មិកសំដែងធម៌ទេសនាផង ។

អ៊ុចុះរោងខាងណោះ ?

— រោងនោះ គេទុកសំរាប់រាំល្ខោនហ្វង់អោយប្រជារាស្ត្របានសប្បាយទទួលអំនរដោយបារាំងឈ្នះចំបាំង ។ ឯកន្លែងណោះមួយទៀត គេទុកលេងភ្លេងបារាំង អ៊ុចុះអ្នកមកពីណាបានជាមិនដឹង ?

— បាទខ្ញុំមកពីក្រវិលលាវ ! ខ្ញុំគ្រាន់តែដឹងថា បារាំងឈ្នះចំបាំង ដូចនេះហើយបានជាខ្ញុំមកសួរមើលក្រែងប្អូនខ្ញុំបានត្រលប់មកវិញ

— អូ ! អ្នកដែលទៅជួយបារាំងនោះ មិនទាន់បានមកទេ បើទុកជាបានមក ក៏មិនទាន់មកភ្លាមដែរ ព្រោះធ្វើដំណើរតាមកប៉ាល់ទឹកយូរខែដែរបានមកដល់ស្រុកយើង ។ ខ្ញុំបានដឹងថាព្រះអង្គម្ចាស់ ៦ អង្គដែលបានទៅជួយច្បាំងបារាំងនោះមានសុគត ២ អង្គគឺ អ្នកអង្គម្ចាស់ឡេងសុគតនឹងចំបាំង ឯអង្គម្ចាស់ស៊ុយ សុគតដោយស្រវឹងស្រា ឯព្រះអង្គម្ចាស់ ៤ ព្រះ

អគ្គិសនីយានមកដល់ស្រុក នៅថ្ងៃ ៤ រោច ខែ ផល្គុន ឆ្នាំ មមែ ឯកស័ក (៨ មីនា ១៩២០) វេលាម៉ោង ៨ ព្រឹក

— ខ្ញុំអរគុណលោកពូណាស់ហើយ ៖

— អ៊ីចុះអ្នករៀបចំទៅណា រឺ ?

— ខ្ញុំដូចជាអស់ការហើយ ខ្ញុំចង់ទៅកន្លែងសំណាក់វិញ ព្រោះព្រឹកស្អែកនេះខ្ញុំត្រូវត្រលប់ទៅផ្ទះវិញ ។

— កុំអាលទៅ ចាំមើលគេប្រគុំភ្លេងបារាំងសិន ! ល្ងាចនេះលោកឃុនស្រណោះ គុជ លេងភ្លេងបារាំង អោយមហាជនមើល ។

— អ៊ីចុះមានរាំអោប រឺ ទេ ?

— មាន !

— អ្នកប៉ុតលឺថាមានរាំអោប ក៏យាត់អ្នកសុវណ្ណថា

— យើងកុំអាលទៅចាំមើលគេលេងភ្លេងបារាំងម្តង ៖

បារាំងច្បាំងជាមួយអាល្លឺម៉ង់ឈ្នះ បានបញ្ជូនទាហានស្ម័គ្រចិត្ត នៅរស់ត្រលប់មកស្រុកខ្មែរវិញ ៗ ដល់ថ្ងៃ ១៣ សីហា ១៩១៩ មានពិធីហែក្បួនយ៉ាងធំមួយនៅតាមផ្លូវនានាក្រុងភ្នំពេញ ។ វេលាយប់មានហែភ្លើងនៅតាមផ្លូវតំទូព្រះបរមរាជវាំងហើយអោយមានល្បែងរាំតំសាន្តជូនពលរដ្ឋមើលផង ។

❁

❁ ❁

វគ្គទីប្រាំ

ពន្ធចេះតែឡើងថ្លៃ

បន្ទាប់ពីចំបាំងបារាំង និង អាល្លឺម៉ង់មក . . .

ក្រុមគ្រួសារអ្នកសុវណ្ណ ចេះតែរង់ចាំមើលប្អូនដែលទៅជួយច្បាំងបារាំង ៗ ក្រុមគ្រួសារនេះ ព្រួយមួយនឹងប្អូនមិនឃើញមកពីស្រុកបារាំង ព្រួយមួយទៀតធ្វើស្រែមិនសូវល្អ

ហើយពន្ធចេះតែឡើង ៗ

— ម៉ែម៉ីនាង ! ម៉េចបាយឆ្អិនហើយ រឺ នៅ ?

— ឆ្អិនហើយ ម៉េចបងចង់ហូបឥឡូវរឺ?

— អើបងចង់ហូបឥឡូវ ព្រោះបងចង់ទៅជួបអ្នកប៉ុតបន្តិចយប់នេះ

— បើអ៊ីចុះសូមបងងូតទឹកទៅ ៖

ពេលបាយល្ងាចរួចហើយ អ្នកសុវណ្ណក៏ចុះទៅរកអ្នកប៉ុតនៅភូមិជាមួយគ្នាដែរ ៗ អ្នកសុវណ្ណបាយរួចមិនទាន់អុជបារីស្លឹកសង្កែទេ ព្រោះគេប្រញាប់ទៅជួបអ្នកប៉ុត ម៉្លោះហើយគេមូរបារីផងដើរផង ៗ អ្នកសុវណ្ណជក់បារីស្លឹកសង្កែដើរទៅផ្ទះអ្នកប៉ុត ៗ

— អើអ្នកប៉ុត !

— អើ ! អ្នកសុវណ្ណរឺ

— ហ្នឹងហើយ ! មើលឆ្កែអោយគ្នាផង

— មក ! វាមិនទៅខាំអោយអស់កំលាំងវាទេ

អ្នកសុវណ្ណ អ្នកប៉ុតជួបគ្នា គ្មាននិយាយអីក្រៅពីពន្ធដារទេ តែពេលនេះគេមិនទាន់និយាយពីពន្ធក្បាលទេ ព្រោះមានបញ្ហាមួយធំធ្ងន់ដែលគេត្រូវដោះស្រាយមុនរឿងពន្ធ ៗ

— អ្នកប៉ុត ! កាលយើងទៅភ្នំពេញ យើងលឺថាប្អូនយើងនឹងមកដល់ស្រុកវិញនៅថ្ងៃ ៤ រោច ខែផល្គុន ឆ្នាំហ្នឹង ៗ ម៉េចអ្នកប៉ុតឯង លឺដូចខ្ញុំទេ ?

— អើ ! គ្នាលឺថាថ្ងៃ ៤ រោចដែរ តែឥឡូវកន្លងជាងមួយខែហើយ បើមកល្មមដាដល់ហើយ បើស្ងាត់យ៉ាងហ្នឹងបែបគ្នាស្លាប់ទៅហើយយ៉ាង ៗ

— អ្នកប៉ុត ! ឯងនិយាយដូចនេះគ្នាដូចជាទន់ដៃទន់ជើង លែងចង់គិតការអីទាំងអស់ ៗ

— កុំគិតច្រើន ការដែលហួសទៅហើយកុំគិត ត្រូវគិតតែបញ្ហាដែលចោទថ្មី ៗ ឯណេះទៅវិញ ៗ នែអ្នកសុវណ្ណ ! រឿងពន្ធម៉េចទៅ ! ឆ្នាំមុននិងឆ្នាំនេះឡើងខុសគ្នាឆ្ងាយណាស់ ៗ

— យើងគ្រាន់មានលុយបង់កាត ឯអ្នកភូមិយើងខ្លះរកតែលុយបង់កាតគ្មានផង ៗ ខែក្រោយនេះ ខ្ញុំដូចជាចង់ដឹកឆ្នាំងអំបែងចុះទៅភ្នំពេញមួយជើង ក្រែងបានសោហ៊ុយខ្លះមកឲ្យគ្នានឹងបង់ថ្ងៃដីអោយហើយ ៗ

— អ្នកសុវណ្ណ ! ម៉េចក៏ឆ្នាំនេះពន្ធឡើងច្រើនម្ល៉េះ ៖

— បើតាមខ្ញុំស្មាន ប្រហែលមកពីបារាំងអស់ប្រាក់ច្បាំងជាមួយអាល្លឺម៉ង់ ។ អាស្រ័យហេតុបានជាបារាំងមកតំឡើងពន្ធ បង្កើតពន្ធថ្មីទៀត ។

— និយាយដូចនេះសមដែរ ដែលគ្នាសួរខ្លួននោះ ព្រោះគ្នាចង់សុំយោបល់ខ្លួនមើលៗ តាមខ្ញុំសំគាល់ តាំងពីលោកបូដ្វាំងមកធ្វើជារ៉េស៊ីដង់ស៊ុបេរីយើរនៅស្រុកខ្មែរ គាត់គិតតែពីតំឡើងពន្ធបង្កើតពន្ធនេះពន្ធនោះ ។

— មែនហើយ ត្រូវមែន គ្នាលឺថាបារាំងបង្កើតពន្ធ តំឡើងពន្ធគ្រប់ស្រុក ទេក្តដើម្បីប្រមូលលុយយកទៅសង់ផ្ទះ សង់ផ្លូវទៀតឲ្យគេ ដែលជាកន្លែងសំរាប់តែបារាំងទៅយកខ្យល់អាកាស ។

បារាំងមកនៅត្រួតត្រាស្រុកខ្មែរ ដូចជាមិនសូវជួយកសាងសាលា មន្ទីរពេទ្យដូចនៅស្រុកវៀតណាមនោះ បើបែរជាសង់ សង់កន្លែងដែលទុកសំរាប់តែបារាំងកំសាន្តដូចជានៅភ្នំបូកគោជាដើម ។

— អ្នកសុវណ្ណកុំនិយាយពីរឿងគេធ្វើបាប យើងគិតតែពីរឿងរបស់ខ្លួន ហើយការពារខ្លួនកុំអោយគេធ្វើបាប ។

— គិតនោះ ច្បាស់ជាគិតហើយ ដូចនេះហើយបានជាស្អែកនេះ ខ្ញុំគិតចុះឆ្នាំងអំបែងទៅមួយជើងគ្រាន់រកសោហ៊ុយខ្លះយកមកបណ្តោះពន្ធរាជការណា ៖

— នរណាខ្លះទៅជាមួយ ?

— គិតទៅម្នាក់ឯង ៖

— ទៅម្នាក់ឯងមិនស្រួលទេ ចាំថ្ងៃបន្តិចទៅសឹមចេញទៅ គ្នាចង់គិតទៅដែរ បើសិនជាគ្នាទៅមួយជើង មើលទៅប្រហែលមិនខ្វះលុយបង់ពន្ធប៉ុន្មានទេ ។

បើបានអ្នកប៊ុតឯងទៅជាមួយគ្នា គ្នាសប្បាយណាស់ តែអ្នកភូមិយើង តែអត់ពីយើងគ្នាមិនដឹងជាទៅពិគ្រោះជាមួយនរណាទេ ។

— មុនយើងចេញទៅយើងផ្តែផ្តាំអ្នកផ្ទះថា យើងទៅតែមួយអាទិត្យ យើងត្រលប់មកវិញហើយ ។ អ្នកសុវណ្ណ "បើយើងមិនទៅលក់ដូរផងទេ មិនដឹងជារកលុយឯណាបង់ពន្ធទេ" ។

វគ្គទីប្រាំមួយ

រទេះលក់ឆ្នាំង

អ្នកសុវណ្ណរៀបចំរទេះផ្ទុកឆ្នាំងក្អមតូចធំពេញរទេះហើយ ក៏បរទៅរកអង្ករ សាច់ប្រហុកខ្លះដាក់ទៅទុកជាស្បៀងតាមផ្លូវ ទើបគេទៅរកជួបអ្នកប៊ុត ។ អ្នកប៊ុតដោយមិនបានគិតរៀបចំដំណើរមុន គ្នាមានសេចក្តីលំបាកដើររកឆ្នាំងក្អមបន្តិចតែដល់ពេលដែលអ្នកសុវណ្ណទៅរកនោះ អ្នកប៊ុតក៏រៀបផ្ទុករទេះជិតហើយដែរ ។

— ម៉េចអ្នកប៊ុត ថ្ងៃរសៀលបន្តិចយើងចេញដំណើរទៅទាន់រឺទេ ?

— ទៅឥលូវក៏ទាន់ដែរ តែបើទៅរសៀលវិញ រឹតតែស្រួលណាស់ ព្រោះគ្នាបានអោយម៉ែមីនាងទៅទារលុយគេក្រែងបានយកទៅជាមួយខ្លះ ។

— ចាំរសៀលទៅ ក៏បានដែរ រៀបចំអោយស្រេចទៅ ដើម្បីកុំអោយទទឹមទទាមតាមផ្លូវ ។

ថ្ងៃរសៀល . . .

ឆ្កែមួយព្រោលព្រឹត ៗ តាមពីក្រោយរទេះ ។ យូរ ៗ គេលឺសូរ ស្នូរជេរគោត្អូង ៗ ៗ រុយ ! រុយ !

— ម៉េចអ្នកប៊ុត ! យើងគិតឈប់សំរាកនៅទីនេះរៀបចំបាយទឹក ហើយអោយគោស៊ីស្មៅចាំយប់សឹមយើងធ្វើដំណើរទៅទៀត !

— អ្នកសុវណ្ណឯងគិតនេះ ត្រូវហើយ !

អ្នកទាំងពីររៀបចំដុតភ្លើង និងចងគោអោយស៊ីស្មៅហើយគេរៀបចំបាយទឹក ៗ ឯសុខវិញដេកសណ្តូកជើងពីរទៅមុខសំលឹងមើលទៅម្ខាង ។

— ហ៎អាក្អោក ! យកឆ្អឹងមួយបណ្តោះអាសន្នសិនទៅ ចាំអញឆ្អែតសិន សឹមឯងគិតគូរ !

អាក្អោកក៏ក្របាក់អង្គៀមឆ្អឹងយ៉ាងខ្លាំង ៗ បាយរួចស្រេចហើយអ្នកដំណើររទេះ ក៏ចេញទៅតំរង់ទៅកំពង់ឆ្នាំង ។

— ម៉េចអ្នកប៊ុត ៖ យើងបន្តសចូលទៅខេត្តតែម្តង រឺយើងឈប់នៅត្រឹមនេះហើយ ?

— បើចូលទៅដល់ខេត្តតែម្តងទៅប្រហែលជាស្រួល ព្រោះព្រឹកឡើង យើងចាប់លក់ នំយើងស្បៀតម្តងទៅ ។

— ទៅក៏ទៅ ! តែមើលចំបើងអោយល្មមគោស៊ីមួយថ្ងៃទៅ ចាំល្ងាចបន្តិចសឹមយើង ចេញដំណើរទៅសាលាលេខ ៥ ទៀត ។

— មើលទៅរឿងអាហារគោមិនជាស្អីទេ ៖

ស្រុះស្រួលហើយ អ្នកទាំងពីរក៏ចូលទៅដល់ខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ។ បររទេះចុះឡើង ដើម្បីរកកន្លែងចតរទេះអោយបានស្រួលនៅក្បែរទីប្រជុំផ្សារតែម្តង ។

ព្រឹកឡើង ...

អ្នកប៊ុតលប់លាងមុខដាក់ស្នាំគោហើយស្រេច រើនំទ្រះដើងក្រានទ្រះមកតំរៀបនៅលើដី ឯអ្នកសុវណ្ណមិនទាន់បានបើអីបន្តិចនៅឡើយទេ ព្រោះគេចេះតែប្រកក្តុងចិត្តក្រែងមានប៉ូលីសមកឆែកកាត ហើយខ្លាចគេមកទារផាស៊ីដង ។ អ្នកសុវណ្ណចិត្តនៅអល់អែក ស្រាប់តែឆ្កែមួយដែលឃើញឆ្កែអ្នកសុវណ្ណដេកនៅក្បែរនោះ ស្ទុះមកដេញទាំអាឆ្កែទាំងកំរោល ៗ សុវណ្ណរវល់តែដាកទៅដេញឆ្កែ ក៏ទៅឃើញផ្លាកមួយនៅក្បែរនោះ ។ ឯផ្លាកនោះមិនមានដាក់អក្សរថាដូចម្តេចទេ គេគ្រាន់តែគូររូបរទេះ ។ សុវណ្ណទល់នឹងផ្លាកនោះក៏មកសួរអ្នកប៊ុត ៖

— អ្នកប៊ុត ! អ្នកប៊ុតឯងមើលផ្លាកនោះ គេចង់ថាដូចម្តេច ?

— ម៉េចមិនមើលអក្សរ ?

— គ្មានអក្សរទេ គេគ្រាន់តែគូររូបរទេះ ៖

— បើដូចនោះគេដាក់សញ្ញាអោយយើងចតរទេះហើយ

— ប្រយ័ត្នគេពិន័យ

— មិនអីទេ

លឺអ្នកប៊ុតឆ្លើយមកដូចនោះ ស្រាប់តែអ្នកសុវណ្ណអស់សេចក្តីសង្ស័យហើយ ក៏រើនំរើអំបែងមកតំរៀបនៅលើផែនពសុធាទុកលក់ ។ អ្នកទាំងពីរអង្គុយចាំមើលអ្នកទិញ តែមិនទាន់បានទទួលអ្នកទិញមុនទេ ឈ្មួញទាំងពីរនេះ ត្រូវទទួលគូរសមពីនគរបាលមុនគេបង្អស់ ។

— អ្នកប៊ុត ! មើលន៍ អ្នកពាក់មួក ស នោះដូចជាប៉ូលីស ?

— មែនហើយ ប៉ូលីសគេចេញមកត្រួតផ្សារហើយ ?

— យើងកុំទៅខ្លាចគិតតែពីដកកាតយើងមកអោយហើយទៅ មុខតែមកសួរកាតយើងឥឡូវហើយ ?

អ្នកប៊ុតលឺអ្នកសុវណ្ណនិយាយដូចនោះ ក៏រំរើយកកាតមកបំរុងទុក ឯប៉ូលីសក៏មកដល់ល្មមដែរ ។

— កាត !

អ្នកទាំងពីរមើលមុខគ្នាហើយហុចកាតអោយទៅប៉ូលីស ។ ប៉ូលីសមើលហើយ ក៏ហុចទៅវិញ ហើយពោលបៃឡាំ ។

— មកពីក្រាំងលាវ ?

— បាទ (ឆ្លើយព្រមគ្នា)

— ម៉េចបានជាមិនបង់ពន្ធ ?

— បាទ ! ព្រោះមិនមានលុយ ។

— បើមិនមានលុយម៉េចបានជាមានទំនិញយកមកលក់ ?

— លោកទំនិញទាំងនេះ មិនមែនសុទ្ធតែរបស់យើងទាំងអស់គ្នាទេ គឺអ្នកក្រាំងលាវដែលសព្វថ្ងៃរកលុយបង់ពន្ធគ្មានផ្ញើអោយមកលក់ដើម្បីយកលុយទៅបង់ពន្ធ ។

— ល្អ ! បើចេះរកលុយបង់ពន្ធ ។

ប៉ូលីសហុចកាតទៅហើយ ក៏ឡើងជិះកង់ទៅទៀត ។

— ម៉េចដែរទេ បែបមិនទាន់ចូលប៉ុយរ៉ែផងទេដឹង មកឆែកកាតយើងសិន ស្មានថាយើងគ្មានកាត ។

— មែនហើយ តែយើងគ្មានកាតមុខតែគាត់មានលាភមិនខាន ។

— អ្នកប៊ុតឯងចាំមើលមិនយូរប៉ុន្មានទេ មានអាម្នាក់មកទៀតហើយ ។

— វាមកធ្វើអី ?

— មកទារថ្លៃចំនត និងថ្លៃដាស៊ី ៖

— បើមិនទាន់លក់ដាច់មួយផង ម៉េចក៏មកទារលុយគេដែរ ។

ៀតលក់ដាច់មិនលក់ដាច់ គេមិនគិតទេ គេគិតថាអោយតែដាក់របស់លក់ គេត្រូវ តទារជាស៊ី

បើដូចនេះ អោយគេដូចជាមិនសូវក្ដៅចិត្ត ។

ដដែលគ្នាគិតដដែល បង់ជាស៊ីទៅតែបង់ ។ អ្នកទារជាស៊ីទៅផុតបន្តិច ស្រាប់តែឃើញប៉ូលីសជិះកង់មកទៀត ។ ឈ្នួញទាំងពីរឃើញដូចនោះ តាំងទូលទៀតហើយ

អ្នកប៉ុក ! ម៉ូកសមកទៀតហើយ

មកម្ដងនេះ មុខតែមានរឿងហើយ

ឆែកកែអីទៀតអីចេះ

មិនដឹងជាឆែកអីទៀតទេ

ប៉ូលីសមកដល់ហើយ ស្រាប់តែប៉ូលីសសរសេរក្រដាសមួយសន្លឹកហុចអោយទៅឈ្នួញ ។ ឈ្នួញទាំងពីរមើលមិនដឹងជាដូចម្ដេច ក៏សួរទៅប៉ូលីសថា

- ក្រដាសស្អីទៅលោក ?

មិនដឹងកំហុសរបស់ខ្លួនទេ ?

កំហុសអី ?

- ម៉េចមិនមើលទៅ ?

មើលមិនយល់បានជាសួរ ៖

- អ្នកឯងដឹងថាកន្លែងនេះ គេហាមមិនអោយចតទេរឺ ?

ត្រង់ណាដែលគេហាមថាមិនអោយចត ?

ម៉េចមិនមើលផ្លាក ?

ផ្លាកនុះរឺ ?

ឃើញហើយ !

ត្រង់ផ្លាកនុះ គេប្រាប់ថាអោយចតត្រង់ហ្នឹងរឺ ?

មិនមែនទេ នៅឯណាបានជាមិនយល់សញ្ញានុះ

លោក ! ម៉េចបានជាលោកមិនសរសេរអក្សរហាមកុំអោយចតទៅ បើលោកគូររូបនេះ បានន័យថាអោយចតនេះ ។

– កុំដដែកច្រើន ចូលទៅស្នងការប៉ូលីស ដើម្បីបង់ពិន័យ ៖

ឈ្នួញទាំងពីរលឺថាពិន័យ មើលមុខគ្នាឡើងឡង់ ហើយពោលទៅប៉ូលីសវិញថា ៖

– បើមិនទាន់លក់ដាច់ផ្លៃងមួយផង បានអីទៅនឹងបង់ពិន័យ ។

– រាជការមិនគិតថាលក់ដាច់ លក់មិនដាច់ទេ អោយតែខុសច្បាប់ ត្រូវតែពិន័យ

– ហ៊ឺ ! មករកលក់អីបន្តិចបន្តួច ថាដើម្បីរកលុយផ្សំទៅបង់ពន្ធ ។ នេះមិនបានសំរាលលុយពន្ធ រឹតតែបន្ថែមពន្ធទៅទៀត ម៉េចទៅអ្នកប៉ុក តើយើងត្រូវនៅលក់ទៀតរឺយ៉ាងម៉េច ?

– បើមិនលក់ ធ្វើម៉េច មានតែដឹកអីវ៉ាន់យើងទៅវិញ

– អើមើលទៅមានផ្លូវតែដឹកទៅវិញ ។ ខ្ញុំទ្រាំនៅលក់មិនបានទេ ព្រោះចេញមកអ្នកផ្ទះខ្ញុំមិនសូវជាផង ៖

– ទៅក៏ទៅ !

សុវណ្ណមកដល់ផ្ទះ នឹកស្មានថាបានសប្បាយហើយដោយបានជួបគ្រួសារ តែមិនដូចនោះប្រពន្ធសុវណ្ណមានជំងឺកាន់តែខ្លាំងឡើងៗ ។ ទុក្ខសុវណ្ណពេលនេះ កាន់តែគរខ្ពស់ឡើងៗ ជាកទៅលុយបង់កាតបង់ពន្ធដីមិនទាន់មាន លុយមើលជំងឺប្រពន្ធគ្មាន តែជំងឺរបស់ប្រពន្ធបើសិនជាគ្មានលុយអត់សិនទៅបានដែរ រកតែឫសឈើ សំបកឈើ មកដាំពុះ ផឹកទៅគ្រាន់តែជាហេតុបញ្ចោតចិត្តអោយមានសេចក្ដីសង្ឃឹមម្ដងៗ ទៅដែរ ។ តែលុយបង់ពន្ធគ្មាន មានតែជាប់ខ្មោះ ។ ជំងឺប្រពន្ធសុវណ្ណកាន់តែដាបឡើងៗ រហូតដល់ប្រពន្ធសុវណ្ណលាលោកអោយរួចផុតពីការឃើញនូវការតឹងតែងទារពន្ធដីពន្ធកាតរបស់លោកបារាំងសេស ។

ពេលនេះទុក្ខរបស់សុវណ្ណមួយរយជំពូក ស្ទើរតែធ្វើអោយសុវណ្ណឆ្កួត ជាកទៅរកលុយគ្មាន ជាកទៅរករបស់អំរស់អំព្រទ្រព្យសម្បត្តិមិនសូវមានតំលៃ បើយកទៅលក់ រឺបញ្ចាំក៏បានប្រាក់មិនល្មមនឹងធ្វើបុណ្យតែការកុសលអ្នកស្រុកអ្នកភូមិចេះតែចូលចាប់កុសលបាន ។ សុវណ្ណបានធ្វើបុណ្យបូជាសពប្រពន្ធរួច មិនហ៊ាននៅចាំនេរ ទំរាំគេស៊ីឈ្នួលគេខ្វះ ធ្វើការរបស់ខ្លួនខ្វះ ដើម្បីរកលុយបង្គ្រប់ថ្លៃកាត ។ ឆ្នាំ១៩២៥ បានមួយកាក់មួយរៀលមក មិនដែលហ៊ានទិញនំអោយកូនស៊ី បើកូនទារនំ សុវណ្ណទៅផុសស្ករអោយកូនស៊ី ។

គេទោះជាធំយ៉ាងណា ក៏នៅតែគ្មានលុយ ដែរ បង់ការមិនបានដែរ ដល់ណាស់ជាំណាស់ទៅសុវណ្ណថ្វីតែម្នាក់ឯងថា ៖

« បើមិន ! ក៏មិនទៅចុះ ធ្វើម៉េចកម្មមកដល់ហើយ »

ដល់ពិបាករកលុយបង់ការគេ សុវណ្ណដើរតែស្តាប់គេ ជំនុំជាមួយគេ តើគេគិតដូចម្តេចដែរក្នុងការដែលគេលុយបង់ការមិនបាននេះ ។

❁

❁ ❁

វគ្គទីប្រាំពីរ

ព្រឹត្តិការណ៍ដំបូងរបស់សំលាញ់ពីរនាក់

ឆ្នាំ ១៩២៥

ការរាំងរឹតផ្សេង ៗ ក្នុងរវាងប៉ុន្មានឆ្នាំមកទល់នឹងឆ្នាំ ១៩២៥ នេះ បានបណ្តាលអោយជីវភាពប្រជាកសិករខ្មែរនៅក្នុងខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ក៏ដូចនៅខេត្តឯទៀតដែរ ធ្លាក់ចុះដុនដាបជាខ្លាំង ។ ណាមួយបន្ទុកគ្រួសារមួយថ្ងៃគិតបន្តិចមួយថ្ងៃគិតបន្តិច ព្រោះធ្វើស្រែមិនសូវបាន ហើយក៏បណ្តាជនបទក្នុងខេត្តខ្លះ ពួកអ្នកស្រុកលើកគ្នាទៅដកក្តួចយកមកដាំលាយជាមួយបាយបរិភោគទៀតផង ណាមួយគ្រួសារខ្លះជំពាក់ពន្ធដារជាប់ការមួយឆ្នាំហើយ មួយឆ្នាំទៀតបន្តបន្ទាប់គ្នាលុះដល់មេឃុំដើរទារពន្ធឯងមិនបាន ក្រសួងមានសមត្ថកិច្ចក៏ចាត់ប៉ូលីសអោយទៅទារពន្ធអាករ ដោយបង្ខំពីបណ្តារាស្ត្រ មានសាកពិន័យខ្លះមួយជាពីរ បី ... រហូតដល់ចាប់ចងយកទៅធ្វើទោសតាមផ្លូវច្បាប់ ចំពោះសាមីជនណាដែលគ្មានប្រាក់បង់ពន្ធទៀតផង ។ ឯអ្នកខ្លះដែលបានដឹងមុន ថាថ្ងៃនេះប៉ូលីសចេញដើរទារពន្ធដារហើយក៏ប្រញាប់ប្រញាប់គេចភៀសខ្លួនចូលព្រៃមួយគ្រាសិនទៅ ដើម្បីអោយរួចពីការចាប់សាកពិន័យជាយថាហេតុ ។

នៅខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ដោយឃើញពន្ធអាករមិនសូវចូលឃ្លាំងនោះ នៅឆ្នាំ ១៩២៥ គេឃើញរ៉េស៊ីដង់បារាំងប្រចាំខេត្តកំពង់ឆ្នាំង ឈ្មោះបារដេស បានចេញដើរធ្វើសកម្មភាពខ្លួន

ឯងយ៉ាងមមាញឹកដោយនាំសហសេវិករបស់ខ្លួនចេញទៅទារពន្ធពីឃុំមួយទៅឃុំមួយទៀត ហូរហែជាលំដាប់រៀងទៅ ។ នៅឃុំណាដែលលោករ៉េស៊ីដង់បារដេសទៅដល់ ប្រាក់ពន្ធនៃឃុំនោះមុខជាបានចូលឃ្លាំងយ៉ាងហោចណាស់ ក៏ជិតពាក់កណ្តាលនៃចំនួនមនុស្សដែរដែលត្រូវបង់ពន្ធនៅក្នុងឃុំនីមួយ ៗ ។ តែនៅឃុំណាដែលលោករ៉េស៊ីដង់បារដេសទៅដល់ ឃុំនោះប្រាកដជាមនុស្សជាប់ខ្នោះជើង(1) រដោករង្វាយមិនទាន់ដោយសារតែគ្មានប្រាក់បង់ពន្ធ ។ លោករ៉េស៊ីដង់ក៏តាំងខ្លួនជាតួកែនិងប៉ិនប្រសប់បង្គាប់មេឃុំអោយដើរប្រមូលកូនឃុំរបស់ខ្លួនស្ទើរតែអស់ពីផ្ទះយកទៅប្រជុំ នៅសាលាឃុំនីមួយ ៗ គឺប្រមូលបានទាំងអ្នកមានប្រាក់ទាំងអត់ប្រាក់មួយសេន ។ អ្នកណាមានប្រាក់បង់ពន្ធជូនរ៉េស៊ីដង់បាននោះ បានត្រលប់មកផ្ទះវិញ ឯអ្នកណាគ្មានប្រាក់ អ្នកនោះត្រូវលោករ៉េស៊ីដង់បង្គាប់អោយដាក់ខ្នោះមួយរំពេច ។

លោករ៉េស៊ីដង់ នេះយោគយល់ម្យ៉ាងដែរ គឺថាបណ្តាពួកអ្នកជាប់ខ្នោះ ប្រសិនបើឈ្មោះណាមួយ មានគ្រួសារយកប្រាក់មកបង់ពន្ធជូនលោកក្នុងពេលនោះ លោកនឹងដោះលែងមនុស្សនោះអោយត្រលប់ទៅផ្ទះវិញ ។ តែលោកក៏មិនដែលអត់អោនប្រណីទោស ដល់ពួកអ្នកដែលនៅតែទទូចអង្វរសុំតះលោកថាគ្មានលុយនោះដែរ ។ ជួនកាលលោកប្រើទាហានរបស់លោកអោយវាយដំជននោះទាំងជាប់ខ្នោះ ដើម្បីអោយអ្នកឯទៀតឃើញស្តែងនឹងភ្នែក រួចគេទៅប្រាប់គ្រួសាររបស់ជនរងគ្រោះនោះ អោយប្រញាប់រកលុយទៅបង់ពន្ធក្នុងពេលនោះ ដើម្បីកុំអោយគេធ្វើបាបប្តីកូនខ្លួន ជួនកាលទៀត លោករ៉េស៊ីដង់លោតទៅទាត់ធាក់អ្នកជាប់ពន្ធ ដោយខ្លួនឯងផ្ទាល់តែម្តងក៏មានដែរ ។

នេះហើយអំនាចលោករ៉េស៊ីដង់បារដេស នៅខេត្តកំពង់ឆ្នាំង !

លោកអ្នកអានប្រហែលឆ្ងល់ថា ខេត្តដទៃទៀតមានរាស្ត្របង់ពន្ធដែរឬទេ ? ក្នុងរឿងនេះ នៅឆ្នាំ ១៩២៥ ខេត្តណាក៏ដូចជាខេត្តណាដែរ រាស្ត្រស្ទើរតែគ្រប់ខេត្តទាំងអស់ពិបាកនឹងរកលុយបង់ពន្ធ តែខេត្តដទៃទៀត លោករ៉េស៊ីដង់គេមិនសូវតឹងតែងពេក ៗ ចុះហេតុដូចម្តេចបានជាលោកបារដេសតឹងតែងទារពន្ធម្ល៉េះ ? រឿងនេះមកពី ៖

(១) ខ្នោះជើងពេលនោះខ្នោះឈើសំរាប់ដាក់មនុស្សទោសកុំអោយដើររួចអោយនៅមួយកន្លែង ។

១– លោកបារដេស មិនទាន់មានឋានៈជារេស៊ីដង់ពេញទី ។ គេផ្លាស់លោកទៅឈរនៅក្នុងកំពង់ឆ្នាំងជាអ្នកកាន់ការជំនួសសិន ។ លោកបារដេស ជាអាត់មីនីស្ត្រាត័រថ្នាក់ទី ៣ (Administrateur de 3è classe) ហ្នឹងហើយ លោកបារដេសទំទារពន្ធអោយបានគ្រប់ចំនួន ដើម្បីលោកទៅផ្កាប់គុណប្ដូរវាំងហើយនឹងបានឡើងបុណ្យជារេស៊ីដង់ពេញច្បាប់ ។

២– បារដេសទំទារពន្ធ ដើម្បីប្រមូលលុយអោយបានច្រើនយកទៅអោយរាជការបារាំង ទៅសង់គេហដ្ឋានសំនាក់នៅលើបូកគោ ។

បារដេសស្លាប់ទៅ ទើបមានបារាំងម្នាក់ទៀតមកជំនួស ដូចមានលិខិតតែងតាំងថា៖

M. Bonnet (Paul - Engène - Ferdinant), administrateur adjoint de 1ère classe des Services civiles, en service au Cambodge, est désigné pour remplir provisoirement les fonctions de résident de France à Kg. Chhnang, en remplaçant de M. Bardez, administrateur de 3è classe, décédé(1)

នៅប្រហែលពាក់កណ្ដាលខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩២៥ មានមិត្រសំលាញ់ពីរនាក់ ឈ្មោះជួន ១ និងឈ្មោះ នៅ ១(2) នៅភូមិបន្ទាយអំពិល ឃុំព្រៃខ្មែរ ស្រុករលាប្អៀរ ខេត្តកំពង់ឆ្នាំង បានរៀបចំផែនការសំលាប់លោករេស៊ីដង់បារដេស ។

ថ្ងៃមួយមិត្រសំលាញ់ទាំងពីរនាក់ ដែលមានអាយុប្រហែល ២០ ឆ្នាំ ដូចគ្នា ហើយចូលចំនូលខាងគ្រឿងស្រវឹងដូចគ្នាដែរ ព្រមទាំងចេះសិល្បសាស្ត្រខាងគុនកាប់ចាក់ដូចគ្នាទៀតផងនោះ បានបបួលគ្នាទៅស៊ីផឹកនៅកន្ទែងស្នាក់មួយឆ្ងាយពីផ្ទះ ដោយម្នាក់រកបានទឹកត្នោតជូរ ៤ បំពង់ម្នាក់ទៀតបានមាន់មេជិតពងមួយទាំងមូលយ៉ាងធំស្អក យកទៅអាំងឡើងខ្លាញ់រលើម ។

ដំបូងមិត្តសំលាញ់ទាំងពីរ ផឹកស្រែបក្រោកប្រាជ្ញលេងតាមធម្មតា ។ លុះមានអាំចក់សទឹកត្នោតជូរកំអស់ ហើយជាតិស្រវឹងកចង់ចេញអស់ពីខ្លួនទៅទៀត ទើបឈ្មោះជួនចាប់ផ្ដើមបើកទាកសាច់រឿង ដែលត្រូវនិយាយ៖

---

(1) Bulletin Administratif du Cambodge 1925 page 409

(2) គឺអ្នកទាំងពីរនេះហើយ ដែលជាមេគំនិតលើគេទាំងអស់ក្នុងរឿងសំលាប់រេស៊ីដង់ បារដេស នៅភូមិក្រាំងលាវ កាលពីថ្ងៃ ១៨ មេសា ១៩២៥ នោះ ។ អ្នកនិពន្ធទំនៀមសួរគនាមត្រកូលអ្នកទាំងពីរនេះដែរ តែនៅតែគ្មានអ្នកណាស្គាល់ ។

– សំលាញ់ ! អញស្គាល់ចិត្តឯងច្បាស់ ឯងក៏ស្គាល់ចិត្តអញច្បាស់ដូចគ្នា មែនទេ?

– ឯងចង់និយាយពីអ្វី និយាយទៅ អញសុំយល់ណាស់ ។

– នែ ! សព្វថ្ងៃអ្នកស្រុកយើង កំពុងតែក្ដៅក្រហាយនឹងរេស៊ីដង់បារាំងណាស់ ដូចសំលាញ់ឯងឃើញស្រាប់ហើយ ។

– ចឹអញមិនឃើញ ! ចឹអញមិនឃើញ ! រឿងរេស៊ីដង់ធ្វើបាបអ្នកស្រុកដែលអត់លុយបង់ពន្ធអោយវានោះ ។ តែធ្វើម្ដេចពួកម៉ាកអើយ បើស្រុកយើងខ្វះគេ គេជាចៅហ្វាយត្រួតលើក្បាលយើងគ្រប់គ្នាអស់មួយនគរទៅហើយ គេចង់ធ្វើបាបយើងបែបណាក៏ស្រេចតែចិត្តគេ ទៅមានអ្នកណាហ៊ានទៅឃាត់ឃាំងគេបាន ។

– សំលាញ់ឯងនិយាយអញ្ចឹងត្រូវហើយ (ឈ្មោះជួនតបទៅវិញ) តែប្រសិនបើយើងទាំងអស់គ្នាចេះតែនៅព្រងើយអោយគេសង្កត់ពីលើមួយថ្ងៃខ្លាំងបន្តិច ៗ តើទៅអនាគតទៀតនឹងខ្លាំងជាងនេះយ៉ាងណាទៅ !

– ពួកម៉ាកឯងគិតធ្វើម្ដេច? (ឈ្មោះ នៅ សួរ) តើមានឱ្យនឹងឯងនឹងអញដែលសុទ្ធជាមនុស្សសំរែ អាចរំដោះជាតិទាំងមូលពីខ្ញុំបារាំងបានរឺទេ ?

– នែសំលាញ់ ! តាត្រសក់ផ្អែមជាតិរាស្ត្រសោះទេតើ តែបានឡើងធ្វើស្ដេចឯព្រះចៅសៀមឈ្មោះ តាក ស៊ិន ពីមុនមកក៏ជាតិរាស្ត្រដែរ ហើយជាតិចិនទៀតផង ។ អញនិយាយនេះពុំមែនបានសេចក្ដីថាអញចង់សោយរាជ្យទេ ព្រោះស្ដេចផែនដីយើងសព្វថ្ងៃ ក៏នៅតែបារាំងត្រួតត្រាពីលើដែរ ហើយប្រសិនបើអញ រឺ ឯងបានធ្វើជាស្ដេច ក៏គង់តែគេចពីនៅក្រោមបារាំងមិនរួចដែរ ។

– បើពួកម៉ាកឯងយល់អញ្ចឹងហើយទៅទំនិយាយពីរឿងរេស៊ីដង់ធ្វើបាបយើង ធ្វើអីនាំតែរួយមាត់ ! អំបាលយ៉ាងស្ដេចផងគង់មិនហ៊ានក្អកជាមួយលោកបារាំងសែស ចុះទំរើមនុស្សចុះសំរែដូចពួកយើង ! អោយអញធ្វើម៉េចទៅ ! ហ៊ឺ ! ស្ដ្រទាំតាមកម្មជាតិយើងទៅពួកម៉ាក !

– ឯងគិតដល់ហ្នឹងតេក នាំអោយតែរួញគំនិតទេ ។ នែសំលាញ់ ! (ឈ្មោះ ជួននិយាយដាស់អារម្មណ៍ឈ្មោះ នៅ) បើយើងមិនអាចធ្វើការណាដែលហួសនិស្ស័យយើងបានទេ ក៏គង់មានការឯទៀតយើងធ្វើកើតដែរ មែនទេ ។

– ពួកម៉ាកឯងនិយាយទៅមើល !

— គិតលបសំលាប់រ៉េស៊ីដង់បារដេសអោយបាន ។ អញយល់ថាបើយើងសំលាប់បារាំងនេះបានគឺចាត់ទុកជាជោគជ័យមួយធំណាស់របស់រាស្ត្រនៅកំពង់ឆ្នាំងយើង ព្រោះអ្នកណាក៏ឈឺតែថ្ងូរពីអំនាចផ្តាច់ការរបស់បារាំងនេះដែរ ។

— ពួកម៉ាកឯងនិយាយគិតបែបនេះល្អម៉្យាងដែរ ។ ចិត្តឯងដូចចិត្តអញ តែសុំពួកម៉ាកកុំភ្លេចថា "ភ្នែកបារាំងច្រើនដូចភ្នែកម្នាស់" បើយើងសំលាប់វារួច ក៏គង់តែយើងគេចរត់ទៅណាមិនផុតដែរ ទីបំផុតគេសំលាប់យើងវិញដដែល ។

— ត្រូវហើយសំលាញ់ ! ប៉ុន្តែបើសាវតារខ្មែរមិនកាន់ជើងបារាំងទេ គួរទុកឈ្មោះយើងពីរនាក់អោយកូនខ្មែរជាន់ក្រោយបានស្គាល់ផង ។ តែបើឯងខ្លាចស្លាប់ អញឈប់និយាយត្រឹមណេះ ។

— និយាយទៀតទៅពួកម៉ាក ៗ ! តែពួកម៉ាកឯងស្រវឹងទឹកត្នោតទេដឹង ? បើឯងស្រវឹង អញខ្ជិលស្តាប់ សោះឥតុយដេក ។

— គ្រឿងស្រវឹងគ្រាន់តែជួយបន្ធូរបរិយាកាសទុក្ខព្រួយ ហ្ន៎ អង្គុយមួយពេល ៗ ប៉ុណ្ណោះទេ ។ យើងនិយាយគ្នាពេលនេះ ចូលជ្រៅហួសពីការស្រវឹងទៅហើយ ។

— អើនិយាយទៀតទៅពួកម៉ាក ! ឯងគិតឧបាយយ៉ាងណា ដើម្បីសំលាប់បារាំងនេះអោយបាន ?

— អញគិតថា ដំបូងយើងត្រូវដើរប្រមូលបក្សពួកអោយបានច្រើនគ្នាសិនទើបការណ៍នេះសំរេចដូចបំណង ។ ហើយយើងត្រូវសំលាប់បារាំង នៅពេលដែលវាចេញទៅទារពន្ធតាមឃុំនានា ។

លីសំពីនេះ ឈ្មោះ ចេះ ងក់ក្បាលហើយក៏ពោលថា ៖

— ត្រូវហើយពួកម៉ាក អញយល់ស្របទាំងស្រុង ។

បន្ទាប់មកអ្នកទាំងពីរក៏បែកគ្នាទៅផ្ទះរៀងខ្លួន ។

វគ្គទីប្រាំបី

បក្សពួករួមអាវុធ

ភូមិក្រាំងលាវ ។ ភូមិនេះគឺជាតួឃុំក្រាំងលាវហ្នឹងឯង (ស្ថិតនៅក្នុងស្រុករលាប្អៀរ កំពង់ឆ្នាំង) ។ បើគិតប្រវែងពីក្រុងកំពង់ឆ្នាំងទៅ ភូមិក្រាំងលាវមានចំងាយប្រមាណ ១៤ គ.ម. ពីខាងលិចទៀងខាងត្បូងនៃទីក្រុងកំពង់ឆ្នាំង ជំនាន់នោះ (១៩២៥) អ្នកស្រុកក្រាំងលាវមានរបបចិញ្ចឹមជីវិតតែពីរមុខប៉ុណ្ណោះ គឺធ្វើស្រែ និង ឡើងត្នោត ។ ប៉ុន្តែនៅឆ្នាំ ១៩២៥ ស្ថានភាពរស់នៅរបស់អ្នកស្រុកខូចទៅ នៅទីនោះក៏ដូចនៅទីដទៃដែរ គឺជួបប្រទះនឹងការខ្វះខាតផុតមុខផុតក្រោយ ដោយសារតែធ្វើស្រែចំការពុំសូវបានផលចំនួនពីរបីឆ្នាំជាប់ ៗ គ្នារួចមកហើយ ។

រដូវចំរូតឆ្នាំនេះ ក៏បានកន្លងផុតទៅហើយដែរ ។ អ្នកស្រុកកំពុងប្រញាប់ដៃធ្វើត្នោតគ្រប់កន្លែង ។ ប៉ុន្តែពេលយប់ទំនេរពីការងារ គេចូលចិត្តលេងល្បែងប្រជាប្រិយដូច ៖ អង្គុញ ឈូង លោតអន្ទាក់ ចាប់កូនមាន់ ។ល។ នៅតាមភូមិតាមក្រុងរៀង ៗ ខ្លួន ។ ឯពួកអ្នកដែលសង្ខាតវៃឆ្លាតគុន ចំបាប់ក៏ទៀតស្កាត់ជួបគ្នាក្នុងពេលយប់ដែរ ដើម្បីសាកល្បងចំនេះចេះដឹងរបស់ខ្លួនជាមួយមិត្តភក្តិ ប្រយោជន៍ធ្វើអោយថ្មីកន្ទុយមុខវិជ្ជាដែលខ្លួនបានរៀនរួចមកហើយ ។

នៅពេលយប់នោះ មានការជួបជុំគ្នារវាងជនមួយក្រុមនៅទីវាលមួយ ក្នុងភូមិស្វរគោ ឃុំក្រាំងលាវ ក្រោមពន្លឺព្រះច័ន្ទពេញវង់ ។ ក្រុមជនទាំងនេះមានឈ្មោះគឺ

១– ឈួន អាយុ ២៧ ឆ្នាំ	៧– ឌី ម៉ៅ អាយុ ២៤ ឆ្នាំ
២– សំ ប៊ិន	៨– អ៊ិ ពុំ អាយុ ២៧ ឆ្នាំ
៣– បាំង អាយុ ២២ ឆ្នាំ	៩– ប៊ុត អាយុ ២៨ ឆ្នាំ
៤– ពក	១០– អ៊ុយ អាយុ ១៧ ឆ្នាំ
៥– សន ស៊ុន	១១– អ៊ុំ ជួន
៦– ម៉ុញ ខ្មៅ	១២– ឈុំ

១៣– ប៊ិត ហៅចាន់	១៧– ស៊ឹម ចាំល
១៤– គង់ ផឹម អាយុ ៦៦ ឆ្នាំ	១៨– ហង់ ប៊ី
១៥– ជា ប៊ុត	១៩– ព្រឹម ប៊ិត
១៦– គង់ មៀច	២០– ជា ប៊ុត

អ្នកស្រុកក្រាំងលាវច្រើនស្គាល់ក្រុមនេះ ថាជាអ្នកក្លាហានគ្រាន់បើ ចេះថ្នាំគុនកាប់ចាក់ រួចនេះជួយការពារសន្តិសុខដល់អ្នកភូមិផងរបងជាមួយ ក្នុងគ្រាដែលមានការប្រមាថពីសំណាក់សត្រូវ ។

បន្ទាប់ពីបានជួបជុំគ្នាអស់ហើយ យប់នេះមិត្តទាំងអស់គ្នាក៏អង្គុយលេងនៅកណ្ដាលវាលសំនេះសំណាលអំពីសរសើរពីគ្រូនេះគ្រូនោះថាមានចិនេះគួរតែខ្លាចគុនខ្លាចគង់ ។ល។

កំពុងជជែកគ្នា ស្រាប់តែឃើញមនុស្សពីរនាក់ដើរស្ទុះៗ ពីចំងាយសំដៅមករកក្រុមជនទាំងនោះ ។ លុះអ្នកទាំងពីរនោះដើរមកដល់ជិត ឈ្មោះ ម៉ៅលាន់មាត់ថា ៖

– ឱម ! ល្បងជួន និង ល្បងនៅទេតើ ! យើងឯងចង់ជួបមុខអ្នកព្រៃខ្មែរយូរហើយ ពុំសូវបានជួបតែម្ដង ។

ភ្ញៀវដែលទើបមកដល់ថ្មីៗនោះ ធ្វើមុខញឹមៗ ។ ចំណែកអ្នកឯទៀតចោលភ្នែកទៅរកភ្ញៀវគ្រប់ៗគ្នា តែគេគ្មានការចាប់អារម្មណ៍ពីដំណើររបស់អ្នកទាំងពីរនេះទេព្រោះតែកាលណារួចស្រូវហើយ គេតែងតែស្គាល់ទៅមករកជួបគ្នារៀងរាល់ឆ្នាំជាធម្មតាដូចនេះឯង ។ បន្ទាប់ពីដាក់ខ្លួនអង្គុយដល់ដី ទើបឈ្មោះជួនងើយទៅរកឈ្មោះម៉ៅវិញ ៖

– ចង់ជួបមុខអ្នកព្រៃខ្មែរ ដើម្បីប្រលងវិជ្ជាគ្នា រឺ ?

ហាស់ . . . ហាស់ . . . ហាស់ ។

ឯឈ្មោះ នៅ ក៏ជួយបន្ថែម ៖

– អ្នកព្រៃខ្មែរ មិនខាន់ដែលឃើញថ្ងៃអ្នកក្រាំងលាវម្ដងសោះ ។ ឆ្នាំនេះខ្ញុំចង់អោយល្បងម៉ែកវីសគួណាមួយសាកគ្នាជាមួយអ្នកព្រៃខ្មែរម្ដងមើល ។

អ្នកស្ដាប់ទាំងប៉ុន្មានទាំងគ្នាសើចគឹល ! ទើបឈ្មោះគត និយាយចំអន់អោយភ្ញៀវទាំងពីរនោះថា ៖

– យើស ខ្ញុំទាន់ទីងអ្នកព្រៃខ្មែរដល់ហើយ មកប្តូណាថាមិនអ្នកពីរៀនកាប់ចាក់ ។

ឈ្មោះ ប៊ិន ជួយបន្ថែម ៖

– នរណាមួយមិនដឹងថាល្បងជួន និង ល្បងនៅជាជើងឯក ! ខុតជាមិនអ្នកក៏គេដឹងដែរ

ឈ្មោះ ជួន ងើយតបទៅវិញទាំងលាយឡំដោយសំនើចផង ៖

ហាស់ ! ហាស់ ! ហាស់ ! ខ្ញុំជាជើងឯកត្រឹមតែខាងការពារខ្លួនទល់និងសត្រូវដែលចង់ព្យាបាទមកលើរូបខ្ញុំប៉ុណ្ណោះទេ តែមិនមែនជាជើងឯកខាងលួចប្លន់កាប់ចាក់ដោយរំលោភលើមនុស្សណាមួយសោះឡើយ ។

ទើប ឈ្មោះ ចាន់ និយាយសំរួលឡើងថា ៖

– ល្ហោយខ្ចិលអួតខ្ចិលសរសើរអើ ! ចំណែកពួកយើងរាល់គ្នា បានត្រឹមតែអ្នកស្រុកគេកោតញញើតនៅចំពោះមុខមួយភ្លែតៗ ប៉ុណ្ណោះ ។ ប្រសិនបើយើងទៅអួតអាងនៅចំពោះមុខមនុស្សមិនធ្លាប់ស្គាល់គ្នាមើល មុខជាបានចំនេញតែខាស់គ្នាកើតទៅជារឿងធំមិនខាន កុំនោះសោត ចំនេញត្រឹមតែគេស្អប់ប៉ុណ្ណោះ ។ អើឯងក្មួយសួរ ! រួចចុះប្អូនជួន និង ប្អូននៅមកលេងទេរឺ មានការអីប្លែកខ្លះដែរ ?

ឈ្មោះ ជួន ងើយតបតថ្លៃ ៖

– មានការសំខាន់បួយដែរ !

– និយាយទៅមើលទាន់នៅជួបជុំគ្នា គ្រាន់បានស្ដាប់ទាំងអស់គ្នាផង ។

ឈ្មោះ ជួន ទាញយកប្រអប់ថ្នាំពីក្នុងហោះចាមកក្រមួរបារីបណ្ដើរ និយាយបណ្ដើរ ៖

– រឿងដែលខ្ញុំត្រូវនិយាយពេលនេះ សំខាន់ណាស់ ហើយជារឿងស្ងាត់កំបាំងទៀតផងតែដោយខ្ញុំធ្លាប់ស្គាល់រាប់អានទុកចិត្តបងប្អូនរាល់គ្នាមកយូរយាណាមកហើយ ខ្ញុំត្រូវតែនិយាយប្រាប់ក្នុងពេលនេះចុះ ។

លឺសំដីនេះ ពួកអ្នកឯទៀតៗ ដែលនៅអង្គុយជុំគង់ជាមួយគ្នាខំប្រឹងស្ដាប់ខ្សឹបស្សៀកគ្រាទៀតហាក់ដូចជាចង់ដឹងខ្លាំងណាស់ ។ ទើបឈ្មោះ ម៉ៅ តៀនអោយរាប់និយាយ ៖

– រឿងអី ? និយាយអោយចំតែម្ដងទៅ កុំប្លូរបាចលៃបខាយនាយអាយច្រើនពេក គស្គាល់ចិត្តថ្លើមគ្នាអស់ហើយទេតើ ។

ឈ្មោះ ជួន លើកបារីស៊ីកសវែ្តបៀមក្នុងមាត់ ទិតបំពង់ម៉ុយ លឺសូរប៉ក់ៗ ក្រោយផ្កាភ្លើងព្រាត(1)! ហើយអុជបារីជក់ហុយផ្សែងទ្រលោម ទើបចាប់ផ្ដើមនិយាយតទៅទៀត ៖

ខ្ញុំចូលចិត្តនិយាយខ្លីៗ ចំៗ សាច់រឿង ដែលត្រូវនិយាយណាស់ដែរ ដើម្បីអោយឆាប់ចប់ ៗ

— អញ្ចឹងហើយ និយាយទៅ ! (ឈ្មោះ ម៉ៅ)

— រឿងដ៏ចំបារដេស ស្អីគេនោះដូចជាកាចសាហាវដល់ហើយ តាំងពីមកឈរគោនការនៅតំបន់ខ្មាំងពេលណា លឺសូរតែរាយជុំគ្រប់ធាក់គេឯងទាំងតំរោល

— មែន ! (ឈ្មោះ ឈួន និយាយកាត់) ដូចរឿងដើរទារពន្ធដារពីអ្នកស្រុកគឺជាភារៈរបស់រាជការឃុំសោះតែឥឡូវលោកមេានសៀ បារដេស ស្រាប់តែចេញដើរទារពន្ធដារពីអ្នកបណ្ដារាស្ដ្រដោយខ្លួនឯងតែម្ដង ! រួចបើនរណាគ្មានលុយបង់ពន្ធជូនគាត់ទេ ច្បាស់ជាមានរឿងធំមិនខាន ៗ

លាក់បាំងអី ខ្ញុំមិនទាន់បានបង់ពន្ធជូនរាជការពីរបីឆ្នាំមកហើយ ៗ អោយខ្ញុំរកប្រាក់ឯណាបង់បាន បើគ្រាន់តែប្រាក់សំរាប់ចាយវាយខ្លួនឯងនៅក្នុងគ្រួសារ មិនទាំងគ្រប់គ្រាន់ផង (ឈ្មោះ គត) ៗ

ទើបឈ្មោះ ជួន ហើបគូថផុតពីជើ ដោយយកក្បាលជង្គង់ទាំងពីរទល់ដើ រួចនិយាយបែបដូចម៉ឺងម៉ាត់បំផុត ៖

— បងប្អូនទាំងអស់គ្នា ! ខាងខ្ញុំទាំងពីរនាក់ឯណេះ គឺ ជួន និង នៅ បានស្រុះចិត្តគ្នាជាស្រេចថានឹងសំលាប់បារាំងកំនាចឈ្មោះបារដេសនេះអោយបាន បើសំលាប់វាមិនបានទេយើងខ្ញុំមិនខ្វីអោយគេហៅឈ្មោះយើងខ្ញុំថាជា ជួនអ្នកជើងឯកព្រៃខ្មែរជាដាច់ខាត ! ស្ដាប់បានទេបងប្អូន !

ពេលនោះ អ្នកស្ដាប់ទាំងប៉ុន្មាន ហាក់ដូចជាភ្ញាក់ខ្លួនព្រើត ! ស្មាធភ្នែកថែស ! ទើបឈ្មោះ ម៉ៅ សួរមួយរំពេច ៖

(១) បំពង់ម៉ុយ គឺធ្វើពីស្បៀមយកំនាត់ឬខប៉ុនមេដើង រី តូចជាងដោយមានញាត់គពីក្នុងប្រហោងហើយមានឡូយជុំ និង (ផាក់សំប៉ែត ១ កំនាត់ទៀត សំរាប់ទិតគោយចេញផ្កាភ្លើងធ្លាក់ទៅកេះក្នុងចំពង់ម៉ុយ ។

— តើល្បងឯងចង់សំលាប់បារាំង ដើម្បីអោយគ្រាន់តែល្បីឈ្មោះប៉ុណ្ណោះទេរី ?

— ហាស់ ! ហាស់ ! ហាស់ !... ខ្ញុំសុំសរសើរ ម៉ៅឯងចេះសួរគ្រាន់បើ ! តែ ម៉ៅ ឯងនៅកប់គំនិតបន្តិចត្រង់មិនចេះជួយអោយយោបល់គ្នាផង ៗ ត្រូវសំលាញ់យល់ថា បើខ្មែរគ្នាឯង គឺមកពីមានគំនុំផ្ទាល់ខ្លួន ៗ ប៉ុន្តែគំនិតជួនដែលចង់សំលាប់បារាំងកំនាចពេលនេះ គឺក្នុងនាមខ្មែរម្នាក់ដែលមិនសុខចិត្តនឹងអំពើជិះជាន់យ៉ាងអមនុស្សធម៌ ពីសំនាក់បារាំង...

ពេលនោះ ស្រាប់តែអ្នកស្ដាប់ទាំងប៉ុន្មាន ហាក់ដូចជាណាត់គ្នាត្រូវ គំគាំងបញ្ចេញវាចាដូចៗ គ្នាថា ៖

— ខ្ញុំសុំចូលដៃផង ៗ ៗ...

ទើបឈ្មោះ នៅ និយាយបន្តពីមិត្តរបស់ខ្លួន ៖

— រឿងនេះពុំមែនជាកកំប្លែងទេ គឺមានស្លាប់ មានរស់ មានស៊ីមានសង ព្រោះបារាំងគេមានអំនាចលើខ្មែរយើង បើយើងសំលាប់គេបានមួយ គេក៏ហ៊ានសំលាប់យើងបានដប់ម្ភៃដែរ ៗ ហើយត្រូវបងប្អូនជ្រាបអោយច្បាស់ថា ពួកខ្មែរបំរើបារាំង វាចាំតែជួយចាប់យើងអោយបារាំងធ្វើទោសដើម្បីបានបុណ្យបានស័ក្តិ និង រង្វាន់ខាន់ទៅ ៗ ដូចនេះ បើបងប្អូនណាហ៊ានស្ម័គ្រចិត្តសំលាប់បារាំងឈ្មោះ បារដេស នេះហើយ ត្រូវតែតាំងចិត្តជាមុនអោយស្រេចថា អញសំលាប់បារាំង បារាំងនឹងសំលាប់អញវិញ ៗ ប្រសិនបើបងប្អូននៅអាលោះអាល័យប្រពន្ធ សូមកុំចូលប្រលូកក្នុងល្បែងនេះជាមួយយើងខ្ញុំអោយសោះ ៗ មើចយល់ហើយនៅ !

ក្នុងចំនោមអ្នកក្រាំងលាវទាំងអស់ ដែលនៅស្ដាប់ក្នុងទីនោះ មានម្នាក់ឆ្លើយតបទៅឈ្មោះ នៅ វិញថា ៖

— ល្បង ជួន ល្បង នៅ ចេះចង់សំលាប់បារាំងដើម្បីបុព្វហេតុដ៏ត្រឹមត្រូវនៃប្រជាជនខ្មែរ ចុះអ្នកក្រាំងលាវមិនមែនខ្មែរទេរី ? ចំពោះរូបខ្ញុំមួយ ខ្ញុំមិនស្មោះទឹកមាត់ហើយលេបមកវិញជាដាច់ខាត !

ពេលនោះស្រាប់តែអ្នកប្អូននាក់ទៀតដោយត្រូវចិត្តនឹងសំដីមិត្តខ្លួនម្នាក់នេះ ក៏ពោលព្រមគ្នាឡើងថា ៖

— ខ្ញុំក៏អញ្ចឹងដែរ ៗ ៗ ...

ចំណុចទីប្រាំបួន

សកម្មភាពលោកមេឃុំប៉ាល់

ស្មេះរឿងក្រមអ្នកក្លាហានត្រឹមណេះសិន ។ អ្នកនិពន្ធសូមនិយាយសាមកទាំងដើមបន្តិចទៀតវិញ ដើម្បីអោយលោកអ្នកអានបានជ្រាបថា ហេតុម្តេចបានជារ៉េស៊ីដង់បារាំងដែលត្រួតត្រាលើចៅហ្វាយខេត្តដទៃទៀតនោះ មិនចេញដើរទារពន្ធដារពីបណ្តារាស្ត្រដោយខ្លួនឯងយ៉ាងនេះផង ។

នៅឆ្នាំ ១៩២៤.២៥ អ្នករាជការឃុំទាំងឡាយនៃខេត្តកំពង់ឆ្នាំង បានធ្វើសេចក្តីរាយការណ៍ទៅសាលាស្រុករៀងខ្លួន បញ្ជាក់អំពីស្ថានភាពដ៏លំបាករបស់មន្ត្រីឃុំក្នុងការដើរទារពន្ធពីបណ្តារាស្ត្រខ្លួនទៅ ព្រោះប្រជាកសិករភាគច្រើនបានប្រកែករឹងរូសពុំព្រមបង់ពន្ធជូនរាជការ ដោយអាងលេសថាគ្មានប្រាក់ ។ ម្ល៉ោះហើយអស់លោកចៅហ្វាយស្រុកក៏រាយការណ៍ជូនលោកចៅហ្វាយខេត្តមួយជាន់ទៀត ។ ឯលោកចៅហ្វាយខេត្ត ក៏រាយការណ៍រឿងនេះជូនទៅរ៉េស៊ីដង់បន្តទៅទៀតដែរ ។

ព្រោះហេតុនេះហើយ ទើបបានជានៅដើមឆ្នាំ ១៩២៥ លោករ៉េស៊ីដង់បារាំងឈ្មោះបារេដេសដែលនៅប្រចាំខេត្តកំពង់ឆ្នាំងនោះ បានបញ្ចេញសកម្មភាពយ៉ាងខ្លាំងក្លា ដើរទារពន្ធដោយខ្លួនឯងតែម្តង ។ ចំពោះស្រុករលាប្អៀរ មុនដំបូងលោករ៉េស៊ីដង់បារាំងរូបនេះ បានចាប់ចេញដើរទារនៅឃុំព្រៃខ្មែរ ដើរត្រាវហូរហែរហូតទៅឃុំព្រៃមូល និងឃុំក្រាំងលាវ ដែលជាកន្លែងទារពន្ធចុងក្រោយបង្អស់នៃជីវិតរបស់គាត់នៅក្នុងអតីតព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ។

គួរជ្រាបផងដែរថា ពន្ធដារសម័យនោះធ្ងន់ធ្ងរហួសហេតុគឺធ្ងន់ហួតដល់អ្នកក្រ ដែលមានដីបន្តិចបន្តួចសុទ្ធតែលក់ដីនោះចោល យកប្រាក់មកបង់ពន្ធ ក៏នៅតែមិនគ្រប់ទៀត ។ គ្រាន់តែពន្ធអត្តសញ្ញាណបណ្ណ (កាត) ក្នុងមួយឆ្នាំៗ គេត្រូវបង់ម្នាក់ៗ ៥ រៀល ។ នេះមិនគិតពី

ពន្ធដីធ្លី និង អ្វីៗ ដទៃទៀតផង[1] ។ កាតសម័យនោះ គេធ្វើជា ៥ ផ្នត់ ។ ហេតុនេះហើយទើបបានជាមានពាក្យចំនាលថា " កាត ៥ ផ្នត់ " តៗមក ។ ហើយពិតមានស្តីរឿងអ្នកស្រុករត់ចូលព្រៃ ដោយសារគ្មានលុយបង់កាតនោះ ក៏នៅតែមិនទាន់រលុបបាត់មកដល់សព្វថ្ងៃនេះផងដែរ ព្រោះរឿងនេះមានគ្រប់ខេត្ត ។

❁

❁ ❁

ថ្លែងពីលោកមេឃុំប៉ាល់ ។ លោកប៉ាល់គឺជាមេឃុំក្រាំងលាវនេះឯង ។ គាត់មានអាយុប្រមាណ ៦០ ឆ្នាំទៅហើយ ។ ចាស់ៗសម័យនោះ (១៩២៥) គេហៅគាត់ថា " មេស្រុកប៉ាល់ " ។ ឯពួកកំលោះៗ និយមហៅថា " តាប៉ាល់ " ។ ត់ម្នាត់ ។ ចំណែកសាលាឃុំក្រាំងលាវ គឺតាំងនៅខាងត្បូងវត្តក្រាំងលាវ ។

នៅដើមឆ្នាំ ១៩២៥ នេះ មេឃុំប៉ាល់ បានខិតខំចាត់មន្ត្រីឃុំអោយដើរទារពន្ធ ពីកូនឃុំ ក្នុងមួយផ្ទះៗ បីបួនដងក៏មាន ប៉ុន្តែនៅតែពុំសូវបានលទ្ធផល ព្រោះចំនួនមនុស្សដែលគ្មានលុយបង់ពន្ធច្រើនជាមនុស្សដែលមានលុយយ៉ាងលើសលុប ។

មេឃុំប៉ាល់ទាល់តំរិះអស់ពាក្យកមាត់សង្កួរធ្វើភ្នែកភ្លឹះៗ ព្រោះរាជការជាន់លើនេះតែមានបញ្ជាបន្ទុនៗមកអោយ គាត់ប្រឹងទំទារអោយខាងតែបាន ។ ណាមួយខ្លួនឯងក៏ចាស់ជរាណាស់ទៅហើយមិនបានកាន់សីលប្រាំចាស់លប្រាំបីជាប់លាប់ដូចគេ ព្រោះរវល់តែពីរៀងកិច្ចការរាជការមមាញឹក ណាមួយទឹកមុខម៉ៅក្តៅក្រហាយទារពន្ធមិនបាន ណាមួយជួយអាណិតរាស្ត្រកូនឃុំ ដែលភាគច្រើនកំពុងតែជួបប្រទះនឹងការខ្វះខាតគ្រឿងឧបភោគ បរិភោគ សំរាប់ចិញ្ចឹមជីវិតរាល់ថ្ងៃ ។ ចង់លាឈប់ធ្វើមេឃុំ រាជការថ្នាក់លើមិនព្រម ។ មេឃុំប៉ាល់ គិតទ្រូងស្ទើរបែកជាពីរភាគ ។

---

(១) មុននេះបន្តិច គេធារពន្ធតាមរបៀបប៉ាន់ស្មានគឺថាចំពោះពន្ធស្រូវគេតំរូវអោយកសិករបង់តាមចំនួនគិត រឺ ច្រើនដែលស្រូវដែលធ្វើបានក្នុង ១ ឆ្នាំ ។ លុះចូលមកដល់ឆ្នាំកែ គ.ស. ១៩២០? ស្រាប់តែមានការកែប្រែក្នុងរបៀបទារពន្ធដារនេះឡើង គឺមេស្រុក និង មន្ត្រីឃុំចេញទៅវាស់វែងក្រលាដីស្រែដែលមានស្រែ ហើយតំរូវអោយបង់តាមចំនួនទឹកប្រាក់ដែលរាជការថ្នាក់លើបានបង្គាប់ផ្លូវការរួចស្រេចទៅ ដោយឥតគិតថាស្រែនោះមានជីជាតិ រឺ ឥតជីជាតិទេ គឺអោយតែមានស្រូវ ។ ព្រោះហេតុនេះហើយបានជារាស្ត្រឯកគ្រប់គ្នា ។

ថ្ងៃមួយមេឃុំចាល់បានកោះប្រជុំមន្ត្រីឃុំក្រោមឱវាទរបស់គាត់ ដើម្បីប្រឹក្សាគ្នារកប្រាក់ចេញអោយរួច ដើម្បីកុំអោយមានការស្តីបន្ទោសមកពីថ្នាក់លើ ។

ខណៈនោះ លោកជំទប់ [1] បានជំរាបលោកមេឃុំចាល់ថា ៖

– រឿងដើរទាររពន្ធឆ្នាំនេះ ខ្ញុំសុំចាញ់ហើយ ! ព្រោះម្នាក់ៗ ឆ្លើយមកវិញថាតែគ្មានលុយ ៗ ហើយអ្នកខ្លះទៀតលើកដៃសំពះអង្វរករគួរអោយខ្លោចចិត្ត អោយបន្ធូរបន្ថយដល់ឆ្នាំក្រោយសឹមបង់ជូន ព្រោះឆ្នាំនេះអត្តខាត់ខ្វះណាស់ ៗ

មេឃុំ ចាល់ ខះបំពង់ក លើកពែងតែហុតក្រូកដូចហុតសំល រួចយកដៃស្ទាំងក្រញាំមាត់ ទើបមានប្រសាសន៍ថា ៖

– ខ្ញុំដឹងសុខទុក្ខកូនឃុំខ្ញុំដែរ តែអោយខ្ញុំធ្វើម៉េចបើគេចេះតែបង្គំពីលើមកខ្ញុំរាល់ពេល ៗ

ពេលនោះ ស្មៀនឃុំ [2] បានធ្វើតុល្យការប្រៀបធៀបពីរបររកស៊ីរបស់អ្នកស្រុកទីនេះ ប្រាក់ពន្ធ ជូនមេឃុំស្តាប់ ៖

– លោកមេឃុំជ្រាបស្រាប់ហើយ កូនឃុំយើងសព្វថ្ងៃ អ្នកខ្លះធ្វើស្រែបានស្រូវ ១ ឆ្នាំ ៣០ ថាំងកំមាន ៤០ កំមាន ទុកគ្រាន់តែទទួលទានប៉ុណ្ណោះ ៗ ឯរបរទៀងត្នោតវិញ អ្នកខ្លះ

សូមមើល "ច្បាប់លក្ខិកថ្មី" របស់លោកតាក្រមង៉ុយ បោះពុម្ពផ្សាយដោយពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ ឆ្នាំ ១៩៦៨ ត្រង់ទំព័រ ៣៨ បន្ទាត់ទី ៨ "... កាលមុននៅៈបក ខែបុស្សឆ្នាំរោងលងចានអាផ្ទា បាចកែបេស្រុក វាស់វែងក្រលា ឥឡូវហិចតា ត្រូវសែសិប ..." ។ ត្រង់នេះបញ្ជាក់អោយយើងដឹងទៀតថា អាផ្ទាហ្នឹងដែលតែងតែដើរទាររពន្ធពីមុនមកនោះ បានត្រូវផុតរលត់ត្រឹមឆ្នាំរោង ១៩២០ នោះឯង ។

សូមបញ្ជាក់ថា កំនាព្យនេះ ក្រមង៉ុយ និពន្ធនៅឆ្នាំ ១៩២២ ។ ហេតុបានជាសៀវភៅនេះ អាចឡើកកាន់តុល្យបាន គឺមកពីអ្នកពិនិត្យសៀវភៅ មិនសូវយកចិត្តទុកដាក់អោងថាក្រមង៉ុយអ្នកចំរៀងសាយផៀសសេរ ក៏ចេះតែមើលផ្លៀតនិងនៃ ។ រួចប្រាប់បារ៉ែកថា "មិនអីទេគ្មានបះពាល់ផលប្រយោជន៍គ្រប់គ្រងទេ" ។ ប្រសិនបើបារាំងដឹងពីជំរៅអត្ថបទនេះប្រហែលមិនអោយបោះពុម្ពផ្សាយទេ ព្រោះពេលនោះមានការត្រួតពិនិត្យតត្ថបទស់ចើមណាស់ មុននឹងបោះពុម្ពផ្សាយ ។ អ្នកផ្តល់ពត៌មានរឿងក្រមង៉ុយ គឺលោកចាប ពិន ។

(1) សូមអភ័យទោស ជំទប់នេះមិនដឹងឈ្មោះអ្វីពេលលោកអ្នកផ្តល់ពត៌មាន គ្មាននរណាម្នាក់នៅចាំឈ្មោះជំទប់នោះទៀយ ។

(2) ស្មៀនឃុំ ក៏មិនស្គាល់ឈ្មោះដែរ ។

ក្នុង ១ ឆ្នាំ ៗ បានស្ករ ១០ ពាង [1] កំមាន រឺ ២៥ ពាងកំមាន ៗ ស្ករ ១ ពាងថ្លៃ ១ កាក់ប្រសិនបើស្ករ ២៥ ពាង លក់បានប្រាក់តែត្រឹមពីររៀលមួយចំហៀងប៉ុណ្ណោះ [2] ៗ

មេឃុំចាល់ដកដង្ហើមលឺស្ទូយេ ! ចង្កៀតពុកមាត់ស្រមាមរបស់គាត់ទៀត ទើបអោយយោបល់ថា :

រឿងនេះ មានតែមួយផ្លូវប៉ុណ្ណោះ គឺធ្វើសំបុត្រប្តឹងទៅលើ ដើម្បីយករួចខ្លួនយើង ៗ

បន្ទាប់ពីមានការយល់ស្របពីអង្គប្រជុំ លោកមេឃុំចាល់ក៏បង្គាប់អោយស្មៀនធ្វើសេចក្តីរាយការណ៍ជាបន្ទាន់ផ្ញើទៅចៅហ្វាយស្រុករលាប្អៀរ ៗ ឯស្មៀននោះ ក៏ធ្វើប្រញាប់ប្រញាល់ ព្រោះដឹងថារលាករ៉េស៊ីដង់រៀបចេញមកទាររពន្ធហើយ ៗ?

❁

❁ ❁

វគ្គទីដប់

នាងគន់កំសត់

ពេលវេលាកន្លងទៅជាលំដាប់ ៗ ប៉ុន្មានថ្ងៃក្រោយមកដំណឹងពីរឿងមេស្រុកចាល់ ធ្វើសំបុត្រប្តឹងទៅរាជការថ្នាក់លើបានលេចលឺសុសសាយពីមាត់មួយទៅមាត់មួយ ពេញទាំងឃុំក្រាំងលាវ ៗ ដំណឹងនេះ បាននាំអោយអ្នកខ្លះព្រួយចំបែងក្នុងចិត្តឥតឧបមា ព្រោះគេនឹកគិតថា រាជការថ្នាក់លើប្រាកដជានឹងត្រូវបែងគ្គាប់បញ្ជាមកមេឃុំចាល់ បែបណាៗ ទៀតមិនខាន ៗ

ស្រាប់តែថ្ងៃមួយ អ្នកស្រុកក្រាំងលាវដែលទើបនឹងធ្វើដំណើរមកពីក្រុងកំពង់ឆ្នាំងបាននាំពត៌មានមួយយកមកប្រាប់គ្នាថាសព្វថ្ងៃលោករ៉េស៊ីដង់ កំពុងតែជិះសេះទាររពន្ធដោយខ្លួន

---

(1) ពាងតូចៗ ។

(2) គឺ ២ រៀល ៥ កាក់ ។

លោកនៅក្នុងឃុំនានាខាងឆ្ងាយទីក្រុង មានឃុំព្រៃខ្មែរ ដើមត្រាវជាដើម ហើយមិនយូរមិនឆាប់គង់តែនឹងមកដល់ឃុំត្រាំងលាវទៀតមិនខាន ។ អ្នកដែលដឹងពត៌មានបានបញ្ជាក់ថា លោករ៉េស៊ីដង់ ប្រើអំនាចច្រើនណាស់ក្នុងពេលដើរទារពន្ធ បើឈ្មោះណាមិនមានលុយបង់ទេ លោកដាក់ខ្នោះបង្អត់បាយមួយរំពេច លុះត្រាតែក្រុមគ្រួសារយកលុយមកប្រគល់ជូនលោកទើបលោកដោះលែងវិញ ។

ពត៌មានខាងក្រោមនេះ ធ្វើអោយអ្នកស្រុកត្រាំងលាវខ្លះ ដែលក្រីក្រយ៉ាប់យ៉ឺនមែនទែនភ័យញ័រពោះទុកជាមុន ។ ឯអ្នកមានធនធានបន្តិចបន្តួច ល្មមចិញ្ចឹមគ្រួសាររបស់ខ្លួនស៊ើផុតមុខផុតក្រោយនោះ ក៏តាំងចិត្តទំប្រវ៉េប្រវ៉ាឆ្ងាយអាយទុកបំរុងអោយហើយស្រេច សុខចិត្តស៊ីអត់ស៊ីឃ្លានខ្លួនឯង អោយតែបានលុយបង់ពន្ធ ព្រោះខ្លាចជាប់ខ្នោះបារាំង ។ អ្នកខ្លះទៀតរើតផ្សងតាមកម្ម ។

ថ្ងៃនំអំពីនាងក្រមុំសាវ៉ែម្នាក់ឈ្មោះ គន់ ។ គ្រួសារនាង គន់ គឺជាមនុស្សចំនួលថ្មី ។ ឪពុកនាងឈ្មោះពូ ផែន ពោះម៉ាយ រស់នៅតែជាមួយកូនស្រីម្នាក់នេះដូចចាបលកញ្ចាំឈ្មោល ក្នុងស្រុកគេដោយប្រកបមុខរបររើកអុសយកមកផ្តល់អោយអ្នកធ្វើស្ករត្នោត ។ ជួនកាលគេពឹងអោយជួយឡើងត្នោតមួយដងមួយកាល ក៏ចេះតែជួយយកអាសាគេ តាមទំនៀមស្រុកបួករបស់ខ្លួន ។ ប៉ុន្តែអកុសល! ប៉ុន្មានឆ្នាំនេះពូផែន បានលាចាកលោកនេះយ៉ាងសោះកក្រោះ ដោយសារគ្រោះថ្នាក់ធ្លាក់ពីលើចុងត្នោត មរណភាពរបស់លោកពូផែន បានធ្វើអោយកូនស្រីគាត់កើតទុក្ខសោកសង្រេងគ្មានពេលល្ហែ ព្រោះគ្មាននរណាជាពុំនឹងតទៅមុខទៀត ។ ចាប់តាំងពីឪពុកស្លាប់ទៅ នាង គន់ បានធ្វើជាតែជាមួយអ្នកស្រុកត្រាំងលាវ តាមតែអ្នកណាគេអាណិតហៅអោយទៅជាមួយគេបាន ប៉ុន្មានថ្ងៃ ប៉ុន្មានខែក៏ចេះតែនៅទៅ គឺថាជីវិតរបស់នាង ជាជីវិតសាត់អណ្តែតដូចចកនៅលើទឹក ។

រូបសម្បត្តិ និងសម្ផស្សរបស់នាង គន់ ស្អាតបាតគ្រាន់បើជាងកូនចៅខ្លះរបស់អ្នកស្រុកទៀតផង ។ ប៉ុន្តែនាងអភ័ព្វក្រីក្រ ដោយសារភាពទាល់ក្រអនាថា ទើបពួកកំលោះៗក្នុងភូមិចេះតែមើលរំលងរូបនាង ។

ថ្ងៃក្រោយមកនាង គន់ ហាក់ដូចជាកំពុងធ្វើដំណើរទៅរកច្រកចូលក្លោងទ្វារ នៃកូនពទ្ធសុភមង្គលមួយទីងតែងដោយបុរសពោះម៉ាយម្នាក់ឈ្មោះ សុវណ្ណ បានស្តីដណ្តឹងនាងយក

ធ្វើជាមេផ្ទះ គ្រាន់បានជួយចិញ្ចឹមថែរក្សាកូនប្រុសកំព្រាតូចមួយ ។ ចុះបើនឹងថាគេជាមនុស្សពោះម៉ាយក៏ដោយ តែនាង គន់ ឥតមានប្រកែកមួយម៉ាត់ឡើយ ។ រឿងនេះប្រហែលជានាងគិតឃើញថា មានប្តីប្រសើរជាងអត់ប្តី ព្រោះខ្លួននាងឯកា អនាថា គ្មានបងប្អូនមាំមួននឹងគេ ។

ថ្ងៃមួយ កំលោះកូនមួយឈ្មោះសុវណ្ណ បានស្ពាត់មករកជួបអនាគតនៃភរិយាគេ ប្រកបដោយទឹកមុខញញឹមតាំងពីចំងាយ ។ ទទួលពេលនោះនាង គន់ កំពុងតែនៅកូរស្ករត្នោតមុខផ្ទះ (គឺផ្ទះអ្នកស្រុកម្នាក់ដែលនាងរស់នៅជាមួយគេ) ស្រាប់តែសុវណ្ណ លបដើរសង្សៀមៗចូលទៅពីក្រោយខ្នងនាងរួចពោលតិចៗ ថា ៖

អូន គន់ ហត់ណាស់ទេរឺ ?

នាង គន់ ដែលមានអាយុច្រើនបន្តិចដែរហើយ ហាក់ដូចមិនសូវខ្មាសអៀន ។ នាងបែរមុខមករកសុវណ្ណយកក្រមាជូតញើសនៅថ្ពាល់ ហើយសួរសងទៅវិញ ៖

- បងសុវណ្ណ ឯណាអាតូច ? (កូនតូចរបស់សុវណ្ណ)
- បងយកវាទៅផ្ញើនឹងម្តាយធំវាបីបួនថ្ងៃហើយ ។
- បងមកមានការអ្វី ? (នាងគន់ សួរសង្ស័យបណ្តើរ កូរស្ករត្នោតបណ្តើរ) ។
- ពេលនេះបងសុំពឹងអូនបន្តិចហើយ !
- ពឹងរឿងអីបងសុវណ្ណ ? មានប្រសាសន៍ទៅ !

សុវណ្ណ ធ្វើអេះអុញៗ ទំរាំជាចិត្តហាមាត់និយាយ ៖

ឥលូវលឺថា បារាំងជិតមកទារពន្ធហើយ ។

- ខ្ញុំលឺម្ចាស់ផ្ទះខ្ញុំ គាត់មានប្រសាសន៍ប្រាប់មងភ័យបមិញដែរ ។
- គន់ !
- ចាស !
- ពេលនេះបងពិបាកចិត្តធំហើយ ។ លុយពីររៀលនៅក្រោមខ្នើយ បងនឹកថាទុកយកទៅចិញ្ចឹមប្តីបំនិបន្តិចបន្តួចយកមករៀបចំសែនព្រេន គន់ ឯងគ្រាន់បន្ត្រប់កិច្ច ។ តែឥលូវថែមគេជិតមកទារពន្ធទៀត លុយទាំងពីររៀលនោះមិនទាន់គ្រប់ពន្ធការផង ។

នាងគន់ ដកដង្ហើមធំមើលមុខសង្សារ ហាក់ដូចអស់ក្តីសង្ឃឹម ។ នាងយល់ចិត្តសុវណ្ណ

ភ្លាមថា ពេលនេះប្រាកដជាសុវណ្ណមករកលុយដើម្បីបង្គ្រប់ពន្ធការ ៥ រៀលហើយ ៗ ទើបនាងហុច ប្រដាប់សំរាប់កូរស្ករទៅអោយសុវណ្ណ ៖

— បងសុវណ្ណ ជួយកូរអោយអូនមួយភ្លែត !

និយាយចប់នាងស្ទុះភ្លែតឡើងលើផ្ទះទៅបើកកន្ទេលដែលនាងដេករាល់ថ្ងៃ ឃើញប្រាក់សេនប្រាក់កាក់ដែលនាងទំសន្សំទុកតាំងពីខ្មោចឪនាងរហូតមកដល់ពេលនេះ បូករួមទាំងអស់បាន ១ រៀល ៦ កាក់កន្ទះ (ប្រាំមួយកាក់កន្ទះ គឺ ៦ កាក់ ៥ សេន) ។ នាងប្រមូលលុយនោះទាំងអស់យកចុះមកដីហើយហុចអោយសុវណ្ណ ប្រកបដោយទឹកមុខព្រួយបារម្ភ ៖

បង ! ខ្ញុំមានតែម៉ារៀលប្រាំមួយកាក់កន្ទះទេ ! តើធ្វើម៉េចទៀតទៅ ?

សុវណ្ណលើកដៃទទួលយ៉ាងញញឹមស្ងួតទៅកាន់នាង ៖

អូនគន់ ! បងចេះតែទំរើងរកតទៅទៀត ព្រោះនៅយូរថ្ងៃដែរទើបបារាំងមកទារពន្ធទៀតដល់ឃុំយើង ។

ក្រោយដែលបានសំនេះសំនាល ពីនេះពីនោះតាមភាសាអ្នកស្រុកហើយ សុវណ្ណក៏សុំលានាង គន់ វិលទៅកាន់លំនៅរបស់ខ្លួនវិញ ។

វគ្គទីដប់មួយ

នាងគន់ភរិយាសុវណ្ណ

ចាប់និយាយអំពីមេឃុំប៉ាល់ ៗ ថ្ងៃមួយ មេឃុំប៉ាល់បានទទួលសំបុត្រពីលើមក តំរូវអោយគាត់កោះប្រជុំអ្នកស្រុកនៅក្រោមនិវាសរបស់ខ្លួនទាំងអស់ដែលនៅមិនទាន់បានបង់ពន្ធអោយទៅជួបជុំគ្នានៅសាលាឃុំក្រាំងលាវ នៅថ្ងៃ ១៨ មេសា ១៩២៥ វេលាម៉ោង ០៧ ព្រឹក ដ្បិតលោករ៉េស៊ីដង់បារាំងសែសដែលនៅប្រចាំការខេត្តកំពង់ឆ្នាំង នឹងមកទារពន្ធនៅថ្ងៃនោះឯង ៗ (តាមពិតមានថាសេចក្តីនៅក្នុងសំបុត្រនោះ បានដាក់បញ្ហាយ៉ាងតឹងរ៉ឹងបំផុតដល់មេឃុំ

ប៉ាល់អោយចាត់ការដើរប្រមូលពួកអ្នកជាប់ពន្ធ ទាំងអម្បាលម៉ាន មិនអោយមានសេសសល់ដល់ម្នាក់ឡើយ ទោះអ្នកនោះឯងមានប្រាក់ក្តី គ្មានប្រាក់ក្តី) ។

ខណៈដែលបានអានដឹងសេចក្តីក្នុងសំបុត្របង្គាប់ការនោះសព្វគ្រប់ហើយ មេឃុំប៉ាល់ ក៏ចាប់តឹងទ្រូងថ្លែះ សាជាថ្មីម្តងទៀត ។ គាត់អង្គុយពិសាទឹកតែអស់ពីរបីពែង ឲ្យតពុកមាត់ពីរបីទឹចរួចទើបប្រើកូន ៗ អោយរត់ទៅហៅជំទប់មកជួបនឹងគាត់ក្នុងពេលនោះ ដើម្បីអោយដើរប្រាប់អ្នកស្រុក ពីរឿងដូចបានពោលខាងលើនេះ ។

ឯលោកជំទប់ក៏បានធ្វើតាមបញ្ជាមេឃុំ ប៉ាល់ ឥតបង្អង់គឺដើរប្រាប់បណ្តារាស្ត្រទូទៅនៅក្នុងឃុំក្រាំងលាវ អោយបានជ្រាបពីរឿងនេះ ៗ ហើយបានបញ្ជាក់ថា បើអ្នកជាប់ពន្ធណាមួយគេចវេះមិនព្រមចូលខ្លួនទៅសាលាឃុំនៅថ្ងៃទី ១៨ មេសា នោះទេ ប្រយ័ត្នតែរាជការចាប់បានថ្ងៃក្រោយនឹងត្រូវទទួលទោសទ្វេមួយជាពីរ ជា បី ព្រោះចាត់ទុកជាមនុស្សមិនគោរពកោតញញើតចំពោះលោកធំបារាំង ដែលជាអ្នកតំនាងរាជការអាណាព្យាបាល ដ៏មានគុណលើសលុបលើប្រទេសយើង ។

បានទទួលដំណឹងនេះកាលណា បណ្តារាស្ត្រទាំងប៉ុន្មានដែលគ្មានប្រាក់ទុកសំរាប់បង់ពន្ធនោះនឹករស្រៀវខ្លួនស្ទើរគ្រុនញាក់ ! ព្រោះគេបានដំណឹងរួចខ្លះ ៗ មកហើយថា លោកធំបារាំងសព្វថ្ងៃ (ឈ្មោះ បារេស) កាចខ្លាំងណាស់ គ្មានយោគយល់ជនណាឡើយ តែលោកនិយាយយ៉ាងណា គឺធ្វើយ៉ាងនោះ ៗ អ្នកខ្លះគិតចង់គេចវេះមិនចូលទៅបង្ហាញខ្លួន នៅសាលាឃុំក្រាំងលាវក្នុងថ្ងៃទី ១៨ មេសា នោះដែរ ព្រោះយល់ច្បាស់ថា បើចូលខ្លួនទៅសាលាឃុំថ្ងៃនោះ គឺចូលទៅជាប់ខ្នោះបារាំងតែម្តង ដ្បិតឮដំណឹងថា នៅឃុំឯទៀត ៗ មានមនុស្សជាប់ខ្នោះគរគោក ដោយសារគ្មានប្រាក់បង់ពន្ធ ក៏ប៉ុន្តែដល់នឹកឃើញបណ្តាំរបស់លោកជំទប់ដែលថា អ្នកណារត់គេចពេលនេះ ដល់ពេលក្រោយគេចាប់បាន នឹងត្រូវផ្តន្ទាទោសទ្វេនោះ ក៏ទាល់គំនិតតែម្តង ។ ម្ល៉ោះហើយអ្នកជាប់ពន្ធម្នាក់ ៗ ដែលគ្មានប្រាក់ទុកសំរាប់បង់ពន្ធ នឹងគេចាប់ព្រួយចិត្តតាំងពីថ្ងៃបានទទួលដំណឹងនេះទៅហើយ ៗ